

DOBOSY LÁSZLO

VÁRAK, VÁRHELYEK ÉS ŐRHELYEI ÓZD KÖRNYÉKÉI

BORSODI
KISMONOGRÁFIÁK
1.

DOBOSY LÁSZLÓ

Várak, várhelyek és őrhelyek Ózd környékén

HERMAN OTTÓ MÚZEUM

MISKOLC, 1975

**Megjelent a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tanács Ózdi Járási Hivatala
támogatásával**

Szerkesztette: Szabadfalvi József

Technikai szerkesztő: Bodó Sándor

Lektorálta: Nováki Gyula.

A fényképeket és a rajzokat készítette: Dobosy László, ifj.

Felelős kiadó: Dr. Szabadfalvi József.

Heves megyei Nyomda Vállalat, Eger

Igazgató: Solymos József

B E V E Z E T Ó

A Műemlékvédelem hasábjain *Nováki Gyula* felhívta figyelmünket a kisebb, egyszerűbb kivitelű, jelentéktelennek tűnő, elpusztult várakra, azok nyomainak felkutatására, nyilvántartására, s további pusztulástól való megóvására.¹ E sorok adták a gondolatot, hogy a Sajó két partján fekvő járásunk, az ózdi járás területét átvizsgáljam, s az ott még felismerhető, de jelentéktelennek tűnő várakat, várhelyeket felkeressem, jelenlegi állapotukat leírom, de felkeressem azokat a helyeket is, ahol ma már nyomokat sem lehet találni, csak egy-egy dűlő, erdőrész vagy hegycsúcs, hegyvonulat elnevezése utal a hely esetleges megerősített vagy védelmi voltára.

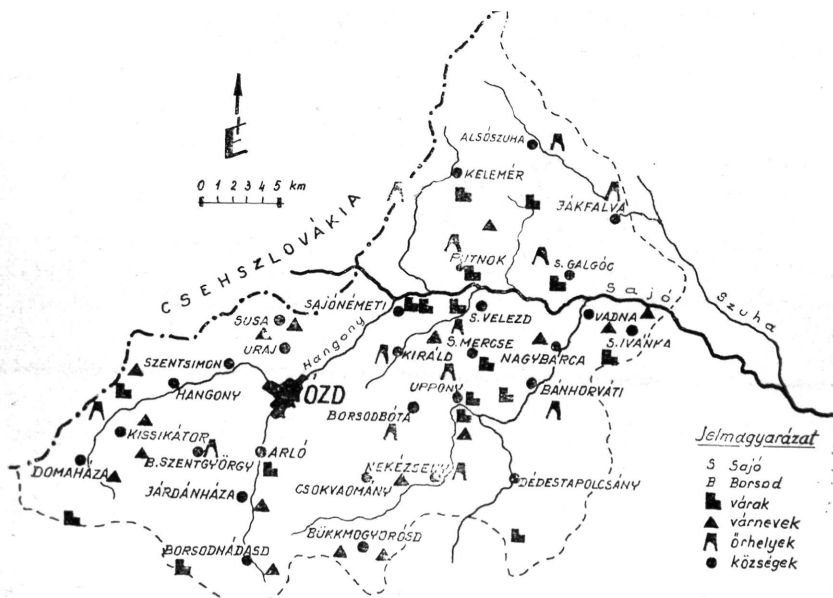
Első feladatomnak tekintettem a várakra, erődítésekre, védelemre utaló nevek összegyűjtését. Átvizgáltam az 1:75 000 léptékű katonai térképet. Kiírtam *Pesty Frigyes* Helységnévtárában található elnevezéseket és kijegyzeteltem *Fényes Elek* geográfiai szótárát. A legtöbb névanyagot az ózdi 102. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet tanulóitól kaptam, amikor összegyűjtöttük járásunk községeiben előforduló földrajzi neveket.

Érdeklődésemre a járás területét ismerő emberek általában csak négyöt várat említettek. Ezek, mint a legtöbb ember által ismertek a dédesi, putnoki, vadnai, sajónémeti és velezdi várak voltak. A helyi adatközlőktől gyűjtött névanyagot átvizsgálva, meglepő eredményt tapasztaltam. 36 különböző várelnevezést és 12 órhegyelnevezést találtam (1. kép).

Ezzel párhuzamosan kutatni kezdtem a járásunk területén levő várakról szóló publikációkat. Ez már sokkal nagyobb nehézségekbe ütközött. Városunk könyvtára nem rendelkezett ilyen forrásmunkákkal. A könyvtárközi kölcsönzés és a Széchenyi Könyvtár segített ebben. 16 várat találtam meg a különböző irodalomban. A legtöbbnél azonban csak a nevét említik a felsorolások közben. Mindössze a putnoki és dédesi várakról voltak részletesebb adatok a publikációkban, de ott is csak történelmével kapcsolatos adatokat találtam.

Következő feladatnak a várak, várhelyek területi felkutatását, helyszíni bejárását tekintettem. Ezt a munkát 1964-ben kezdtem meg. Sokkal nehezebb volt, mint ahogyan én azt előre gondoltam. Az általánosan ismert várhelyek felkeresése közlekedési eszköz, megközelítési probléma volt.

A külső, látható erődítési rendszerrel nem rendelkező, csupán az idős adatközlők elmondásából vagy a múlt századi irodalomból ismert várhelyek (zsuponyó-völgyi *Kakasvár*, *Zsidóvár*, *Dezsővár*, *Csontvár*) megtalálása még a helyi lakosok segítségével is nem egyszer nehézséget jelentett. Többszöri kiszállás, kutatás volt szükséges, hogy megtaláljam. A fiatalok a helyet nem ismerték, az öregek már nem tudtak a helyszínre jönni, s így

1. kép. Az ózdi járás várhelyei, őrhelyei

elmondásuk alapján kellett azt megkeresnem. Ezután, gyakran újabb helyszíni bejáráskor fogtam hozzá a tapasztalatok feljegyzésére, leírására.

Ahol falmaradványok, árok, sánc volt, ott viszonylag gyorsabban haladtam a leírással. Nem kellett sok időt fordítani a helyszín azonosítására. Csúpan a mérethűség, a méretek megállapítása, a helyes vázlatok készítése okozott nehézséget. Többször hiányzott a mérőeszköz, vagy ha volt is, egyedül nehezen tudtam azt elvégezni. Ezért rátértem a becsült, körülbelüli vagy lépésekkel megállapított adatok gyűjtésére azzal az elgondolással, hogy később mérőeszközökkel pontosítom az adatokat, ha majd az egész járást bejártam és súlypontozva visszatérhetek egy-egy várhoz. Sajnos ez elmaradt, egészségi állapotom miatt. Így e közlésben csak becsült méretadatokat ismertetek.

Azokat a várhelyeket, ahol semmilyen nyomát nem találtam az erődítésnek vagy épületnek, többször is, különböző napszakban felkerestem, hogy a változott megvilágítás mellett vagy a mezőgazdasági művelés alatt levőknél a szántási idő után legalább a talajfelszíneződést megfigyelhessem.

Az így összegyűjtött anyagot három részre csoportosítva ismertetem. 1. Azokat, amelyiknél falmaradványokat, védőárkokat vagy sáncot találtam, részletesen leírtam. Községek szerinti ABC-rendbe szedve ismertetem, helyszíni vázlatokkal vagy fényképpel mutatom be. 2. Ahol semmilyen erődítésre mutató nyomra nem akadtam, azokat szintén községenként, igen röviden, főleg a helyének megjelölésére szorítkozva írom le. 3. A harmadik csoportban az őrhelyeket csak felsorolom, minden ismertetés

nélkül. A további kutatás megkönnyítése érdekében irodalomjegyzékben felsorolom mindazt a szakirodalmat, melyek ez irányú ismereteim megszerzését szolgálták, illetve a helyi várakra vonatkozó anyagot, ismertetést tartalmazták.

Mindenekelőtt köszönettel tartozom Nováki Gyulának, munkám lektorának, aki kétszeri átolvasással és hasznos tapasztalataival segítette könyvem létrejöttét. Köszönetet mondok a miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársainak a széles körű szakmai segítségnyújtásért, az ózdi Liszt Ferenc Művelődési Otthon könyvtári dolgozóinak a szakirodalom biztosításaért és nem utolsósorban Bögös Mihály, Adorján Lajos, Béhm Sándor és Csabai Géza tanároknak, a földrajzi nevek gyűjtésében nyújtott segítségért.

Község	Vár	erődítés nélküli várnév	Orhely
Alsósзуha			1. Orhegy
Arló	1. Várhegy		
Bánhorváti	2. Földvár		2. Orhegy
Borsodbóta			3. Orhegy
Borsodnádásd	3. Vajdavár	1. Bagolyvár	
B.-szentgyörgy			4. Orhegy
Bükkmogyorósd		2. Kasztonvár	
		3. Salamonvár	
		4. Dezsővár	
Csokvaomány			
Dédestapolcsány	4. Dédesi vár		
Domaháza	5. Vörösvár	5. Filekvár	
Hangony	6. Birinyi vár	6. Pogányvár	5. Orbérc
Jákfalva			6. Orfatető
Járdánháza		7. Csontvár	
Kelemér	7. Mohosvár		7. Orhegy
Királd			8. Orhegy
Kissikátor		8. Várhegy	
		9. Singvár	
Nagybarca		10. Földvár	
Nekézseny			9. Strázsahegy
Ozd		11. Vasvár	
Putnok	8. Putnoki vár	12. Zsidóvár	10. Orhegy
	9. Kakasvár		
Sajógalgóc	10. Galgóci vár		11. Vidékleső
Sajóivánka		13. Földvár	
Sajómerce	11. Mercsei vár	14. Kakasvár	12. Kis-örhegy
			13. Nagy-örhegy
Sajónémeti	12. Földvár		
	13. Temető		
Sajóvelezd	14. Velezdi vár		
Susa		15. Tücsökvár	
Szentsimon		16. Földvár	
Uppony	15. Földvár	17. Kisvár	14. Orhegy
	16. Dedevár		
Uraj		18. Farkasvár	
Vadna	17. Várhegy	19. Vasvár	

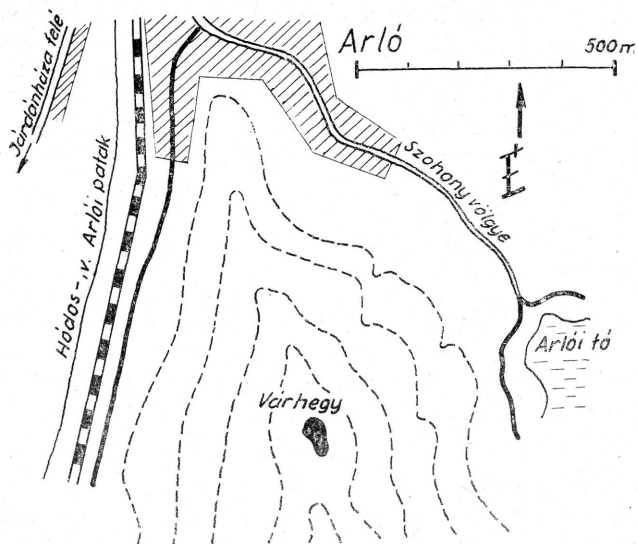
I. VÁRAK

Arló — Várhegy — Rátold vára

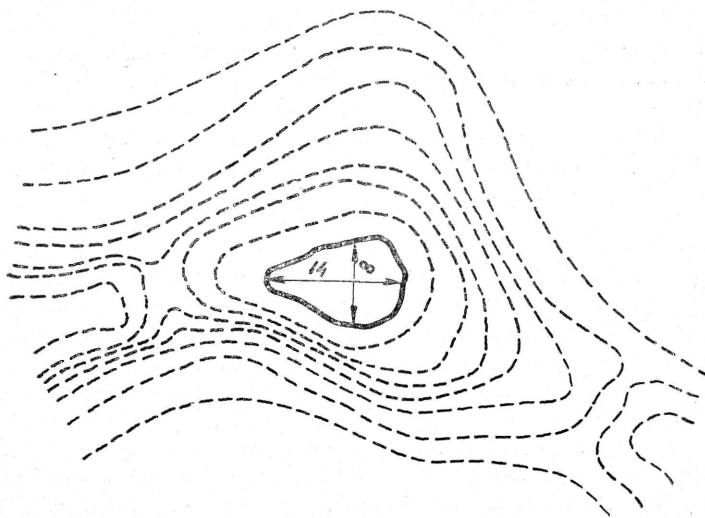
Pesty Frigyes által összegyűjtött Helységnévtárban a községre vonatkozóan csak nagyon kevés határrész, dűlő neve található. A felsorolásban a Várhegy nem szerepel. A kaszálók között azonban a „Vártó” elnevezést találjuk, s ez a vár léteire utal.² 1562-ben egy megerősített kastélyt építettek a községben, a Pásztói család birtokán, amiben 1563-ban 6 lovas, majd 4—12 zsoldos katona biztosította az őrséget.³ *Csépányi Árpád* Rátold várának nevezi, s azt állítja, hogy már a honfoglalás előtt volt ott földvár, amit a törökök közeledésének hírére kitataroztak. Ezt a várat a füleki bég 1583-ban elfoglalta és felégette. Ugyancsak megemlíti, hogy a váron kívül a Pásztói család kastélyát is elpusztították. Kár, hogy az adatainak hitelességét igazoló forrásmunkákat nem jelöli meg.⁴

Fekvése. A Szohony völgye és a Hódos-patak találkozásánál, Arlótól délre keskeny, meredek hegyvonulat emelkedik, mely keletről lezárja a Hódos-patak völgyét. A hegyvonulatnak az *Arlói-akna* fölötti, 340 m-es magasságát nevezik *Várhegynek*. A Várhegy északi irányban egy gerinccel lankásan ereszkedik le a falu utolsó házaihoz. Nyugati irányban igen meredek oldallal zárja le a Hódospatak völgyét. Keleti és északkeleti oldala lankásabban ereszkedik a Szohony völgyébe. Déli irányban éles gerinc köti össze a *Buska-tetővel* (2. kép). A Várhegy teljes területe fátlan legelő. A hegy agyagos homokból felépített, üledékes, helyenként mély, vízmosta árokkal szabdalta.

A vár területe. A Várhegy kúpja kb. 10 m-re emelkedik ki az észak—déli irányban húzódó gerincből. Déli irányban elkeskenyedő, tojásdad alakú kúp szolgálhatott a vár területéül. Legfelsőbb, viszonylag sima területe 8—10 m széles és 14—16 m hosszú. Az északi irányban fokozatosan lejtősszerű, éles gerincet egy kisebb bevágás szakítja meg. Ez származhat a hegy oldalában vezető régi kocsitűt bevágódásától, de lehet a gerincvonulatot megszakító mesterséges bevágás is. Ugyanezt mondhatom a déli bevágásra is. A hegycsúcs uralja a Hódos-patak völgyét mindkét irányban, de jól szemmel tartható a *Disznósd-patak* völgye és a *Szohony völgye* is. A várkúp viszonylag lapos részén a talaj határozott elszíneződést mutat. Amíg az oldalban mindenütt előtűnik a világossárgás homokos agyag, addig a felső szinten vékony, fekete, humuszos kultúrréteg látható. Ebben a rétegben három kisebb méretű, korongon készült, jellegtelen cserépdarabot találtam (3. kép).

2. kép. Az arlói Várhegy fekvése

3. kép. A vár területe

Védelmi rendszere. A Várhegy kúpján erősítés vagy épület nyomát nem találtam. A legfőbb erőssége a meredek, nehezen megközelíthető hegyoldal lehetett.

Lakosság elbeszélése. 1967-ben kerestem fel a Várhegyet, s ugyanakkor több arlóí lakossal is beszélgettem, akik ugyanazokat mondták el, amit *Csepány Árpád* a község történetéről írt kéziratában és a bevezető részben ismertettem.

Bánhorváti — Bánfalvai földvár — Jardonka-tető

Irodalomban mindössze egy helyen találtam említést a bánfalvai várról. „Őskori földvéra jelentősebb és említésre méltó maradvány, de ennek ma már csak nyomai látszanak.”⁵ A miskolci Herman Ottó Múzeum leltárában egy kora vaskori bronz karperecet tartanak nyilván, mely a bánfalvai földvárból származik.⁶

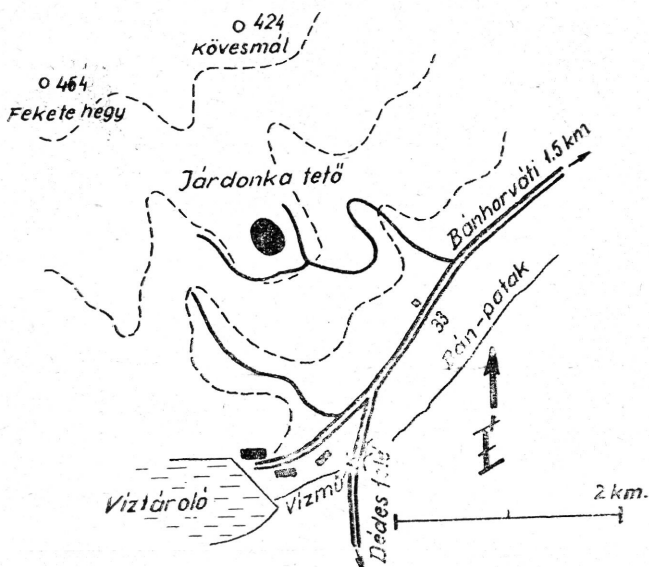
Fekvése. Bánfalvát és Bánhorvátot Bánhorváti név alatt egy községgé egyesítették. A délebbi községrésztől, a régi Bánfalvától délnyugati irányban 2 km-re, a 454 m-es *Feketehegy* és a 424 m-es *Kövesmálcsúcs* között délkeleti irányban húzódó gerincvonulat felső részét *Jardonka-tetőnek* nevezik. Itt fekszik a *Földvár*nak nevezett várdomb. A gerincvonulat a Bánhorvátiból Dédestapolcsány felé vezető műútnál, a 33-as kilométerkőnél ér véget a Bán-patak völgyében. A műúttól kb. 120 m magasságban fekszik a várdomb.

Megközelíteni legkönnyebben a Bánhorvátiból Dédestapolcsány felé vezető műútról, a 33-as és 34-es kilométerkő között északi irányba nyíló völgyből lehet.

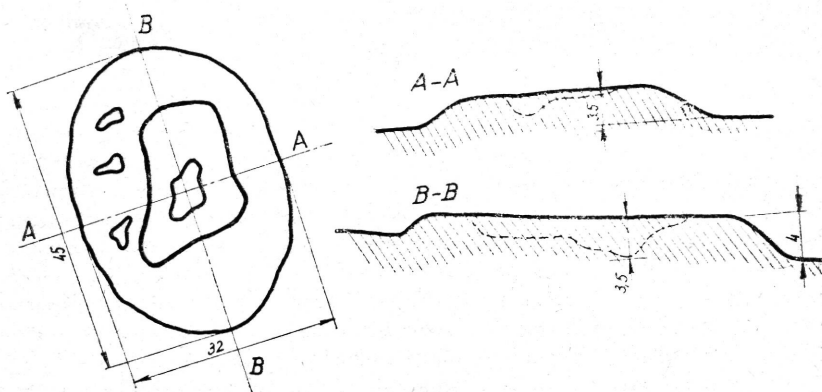
E völgyben vezető mezei kocsit, kb. 100 m-nél balra felkanyarodik az erdőbe, s azon át vezet fel a hegygerincre, melynek közepén találjuk a várdombot (4. kép).

A vár területe. A gerincvonulat teteje kb. 200 m szélességben igen lankásan hajlik, s csak ezután ereszkedik meredekebben a völgybe. E felső, lankás terület régebben szántóföld volt. Jelenleg parlagon fekszik. Az északi irányba haladó *Bán-völgye* fölött, viszonylag magasan fekvő hegyvonulat középső részén, szabályos tojásdad alakban, 4 m magasságban emelkedik a domb, mely kb. 32 m széles és 45 m hossz-tengelyű (5.kép).

E várdomb ritkás fákkal és bokrokkal benőtt terület. Körülötte minden irányban megművelt szántóföld terült el. A dombon falmaradványt, om-ladékat nem találni. A közepén azonban egy, kb. 3,5 m-re lemélyült gödör van. A szabálytalan mélyedés oldalában több helyen beásásokat találni. A középső, mélyebb területet terméskő borítja. A kövek szabálytalan alakúak, vöröses-barna színűek. Rajtuk megmunkálásnak vagy habarcs-

4. kép. A bánhorváti Földvár fekvése

5. kép. A Földvár területe és metszete

nak nyomai nem látszanak. A szántott területen és a kövek között jó minőségű agyagból készült, vörösre kiégetett habarcsdarabokat találtam.

A várdombról jó kilátás nyílik a vadnai és a dédesi várra, de jól látni az upponyi Földvárat is. Innen megfigyelés alatt lehet tartani az egész Bán-völgyét.

Védelmi rendszere. A várdomb környékén sem árkot, sem sáncot nem találtam.

Lakosság elbeszélése. A várhegy helyszíni bejárása után, 1967-ben több bánfalvai lakossal beszéltem a várról.⁷ A várdomb és a körülötte levő szántóföld a termelészövetkezet megalakítása előtt id. Pogány Lajos birtoka volt. Ő mondotta el az alábbiakat: „A nép földvárnak nevezi, de az egy kőből falazott vár volt. Az 1930-as évek első felében még sok követ hordtak el belőle a község útjának építéséhez. Akkor még több falrészt lehetett látni. Bontáskor a kövek helyenként kormosak, füstösek voltak. Nem meszes habarccsal, hanem agyagos habarccsal rakott falak voltak. Ezért találni sok, vörösre égett habarcsdarabot körülötte. Ebből arra következtetnek, hogy a vár egykor leégett. Körülötte szántáskor az eke gyakran fordít ki kormos köveket és égetett habarcsot.”

Az első világháború előtt egy vékony aranylapot talált ott az apja, amit megmutatott egy putnoki kereskedőnek. Az egy aranyláncot adott érte a leányának. Arról is tud, hogy egy ember madártoll alakú aranydarabot talált a kövek között. Régebben a falubeliek, de idegenek is gyakran ástak a vár területén, mert az hírlett, hogy sok kincs van ott elásva. Emlékszik, hogy gyermekkorában a vár közepén egy mély üreg volt, amibe gyakran be is másztak, de a kő bontása, hordása közben beomlott. Azt állítja, hogy egy alagút vezet ki a várból a *Berekalja* erdőbe, a *Szamárkúthoz*. Ott egy nagy kő zárja el a nyílást. Gyermekkorában maga is bemászott az alagútba.

Borsodnádasd — Vajdavár

Pesty Frigyes Helységnévtárában, mint Arló községhez tartozó terület található, „hol hajdan törökök laktak”.⁸ *Borovszky Samu* szláv földvárként említi a magas hegyre épült Vajdavárat.⁹ *Klein Gáspár* cáfolja a földvár szláv voltát. Szerinte kultikus célokat szolgáló, védettebb hely volt az.¹⁰ *Csepányi Árpád* azt állítja, hogy IV. Béla a muhi csatavesztés után négy napig tartózkodott itt, mint Csicsó vajda vendége. Írásában az arlói plébánián 1772-ben keltezett *Historia Domus* feljegyzéseire hivatkozva, részletesen leírja a vár alatti barlangrendszert.¹¹

„Egy nagy barlangban voltunk kocsistól együtt. Jobbról és balról nagy üregek, melyekben lovak, marhák, juhok valának. A barlang szurokfáklyákkal volt kivilágítva. A kocsiról lekelék, s vendéglátóm végig

vezetett a nagy barlangon, míg egy kisebb barlangba érénk, amely a nagyból nyílt. Stb."

Fekvése. Borsodnádásd községtől délnyugati irányban légvonalban 5 km távolságban, 529 m magasságban fekszik a várhegy, közvetlenül Borsod és Heves megye határán.

Legkönnyebben megközelíthető Borsodnádásdról, a *Vajdavári úton* a *Vajdavári-patak* mentén, majd a *Kört-völgyén* át, a *Kétberekközi puszta* mellett elhaladva. Az út utolsó szakasza igen meredek a kúposan kiemelkedő várhegy oldalában (6. kép).

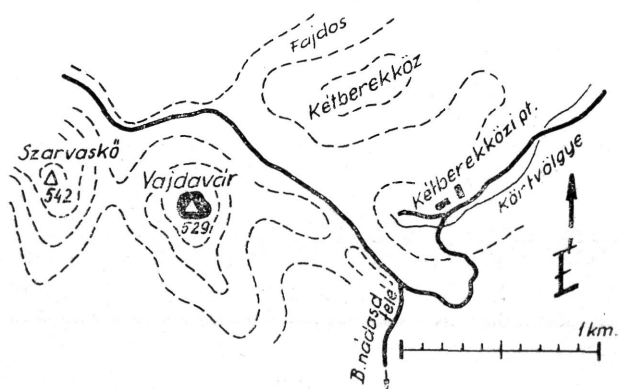
A várhegy szabályos kúp alakban emelkedik ki a környező hegyekből. Különösen a déli oldal igen meredek. Északnyugati irányban, *Szarvaskő* csúcsa felé lankásabban köti össze egy gerincvonal (7. kép). A várhegy uralja az egész környéket. A északnyugati irányt kivéve, igen messze ellátni. Különösen a *Tarna-völgyéből* Domaházára átvezető *Nagyvölgyi út* nagy távolságban végigtekinthető.

A vár területe. A hegykúp teteje egy oldalán benyomott ellipszis alakú, teljesen sík terület. A hosszabb átlója kb. 30 m, rövidebb átlója kb. 25 m. Az egész terület és a hegyoldal is középkorú tölgyfákkal benőtt erdő. A felső, sík terület több helyen sűrű bozóttal fedett. A friss vaddisznótúrások 20—30 cm mélységben is igen sötét, fekete talajt mutatnak. Ez alatt sárga, agyagos-homokos üledékes talajt találtam. (1966-ban egyik helyszíni bejárásomkor három, jól kifejtett vaddisznót zavartam fel alvásukból.)

A területen épület vagy mélyedés nyomát nem találtam.

Védelmi rendszere. A teljesen sík várhegycsúcs déli oldala igen meredeken ereszkedik alá a mély völgybe. Az északi oldal valamivel lankásabban kapcsolódik az északra levő, alacsonyabb hegyekhez. E két oldalon bevágást vagy földhányást nem találtam. Természetes védelmül szolgált a meredek hegyoldal. A keleti oldal kezdete szintén meredek, de kb. 15 m után lankásabban kapcsolódik a keleti, mindkét oldalról meredek hegygerinchez. Innen a legkönnyebb a megközelítése. Ezen az oldalon a csúcs peremétől mintegy 5 m-re egy rövid levágást találni, melylyel még meredekebbé tették az oldalt. Az északnyugati oldalon egy lankásan ereszkedő gerinc húzódik, mely összeköti a magasabb *Szarvaskő* csúccsal. E területen egy hosszabb levágás figyelhető meg. A levágásból keletkezett földet vízszintesen elterítették, s nem képeztek ki árkot vagy sáncot (8. kép). Egyéb megerősítést nem találtam, de annak sem akadtam nyomára, hogy itt valami építmény állott volna.

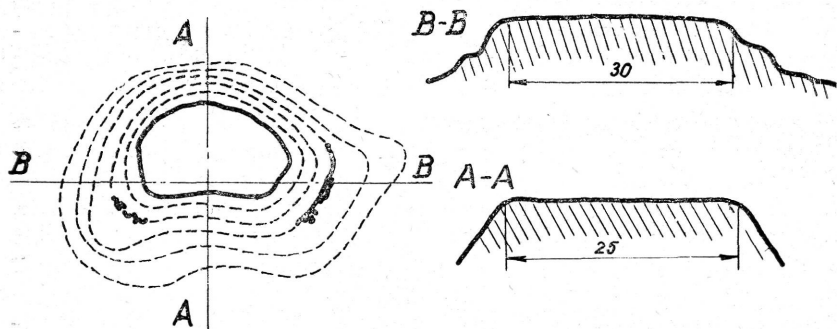
Lakosság elbeszélése. Az északi oldal egyik tisztán legeltető öreg pásztor elmondta, hogy a 30-as években a vártetőn ástak és egy csontvázat találtak. Mások, de ő is elmondotta, hogy a hegy oldalában barlangüreg van, s 1944-ben a község fiataljai és a katonaszökevények itt bújtak meg. Ennek nyomára nem akadtam. A várról több monda él a lakosság körében.

6. kép. A borsodnádasi Vajdavár fekvése

7. kép. A vajdavári várhegy látképe kelet felől

8. kép. A vár területe és metszete

Dédestapolcsány — Dédesi vár

Története. IV. Béla király kedvelt híve, Ernye bán építette, közvetlenül a tatárok kivonulása után. Ernye bán fia István, a későbbi nádor — aki III. Endre halála után a szabad királyválasztás híve volt — nem tartozott Róbert Károly párthívei közé. Fiai az 1317-es debreceni csatában vereséget szenvedtek a király híveitől és Dédes várába menekültek. Az üldöző királyi sereg követve őket, elfoglalta a várat és a hűtlenkedőket fej- és jószágvesztésre ítélték. 1325-ben I. Károly a várat újraépítette. Ekkor királyi birtok lett. Később királyi adományként a Palóczy család birtokába jutott. A család utolsó sarja, Palóczy Antal, a mohácsi csatában elesett. A gazda nélkül maradt Dédes vára Szapolyai Jánosé lett, időközben azonban árulás következtében — az egri várral együtt — a Ferdinánd-párti Perényi Péter tulajdonába került.

A vár 1567-ben pusztult el. Április 2-án, Hasszán temesvári basa megostromolta Dédest. Amikor a védők látták, hogy a vár nem védhető tovább, a torony alá hordták a várban található összes puskaport, kanócot gyűjtottak, majd a várban található rejtett alagúton elhagyták a várat. A kanóc tüze akkor ért a puskaporhoz, amikor a török diadalittasan berontott a várba. A hatalmas robbanás után több száz török maradt holtan a falak alatt. Hasszán tehetetlen dühében földig romboltatta a falakat, amelyek soha nem épültek fel.¹²

Borovszky Samu szerint Perényi Péter Szapolyai Jánostól eszközölt ki új adománylevelet Dédes várára, melyet Palóczy rokonság révén már kezében tartott.¹³ Amikor Hasszán basa megostromolta Dédes várat, Bárius István volt a várnagy. 15 napig védelmezték vitézül a várat. 400-nál több törököt röpítettek a levegőbe.¹⁴ A dédesi várbirtok többször volt zálogban. Így pl. 1431-ben Borbála királynő Rozgonyi Istvánnak zálogosí-

totta el. 1438-ban Palóczyak birtoka lett.¹⁵ *Fényes Elek* szerint, a várnak legutolsó parancsnoka 1566-ban Kávásy László volt, majd annak halála után Bory Istvánt tették meg parancsnokká, s ő készítette elő a vár felrobbantását.¹⁶ *Könyöki József*, mint romot említi.¹⁷ *Genthon István* pedig egyetlen toronyfalára hívja fel figyelmünket.¹⁸

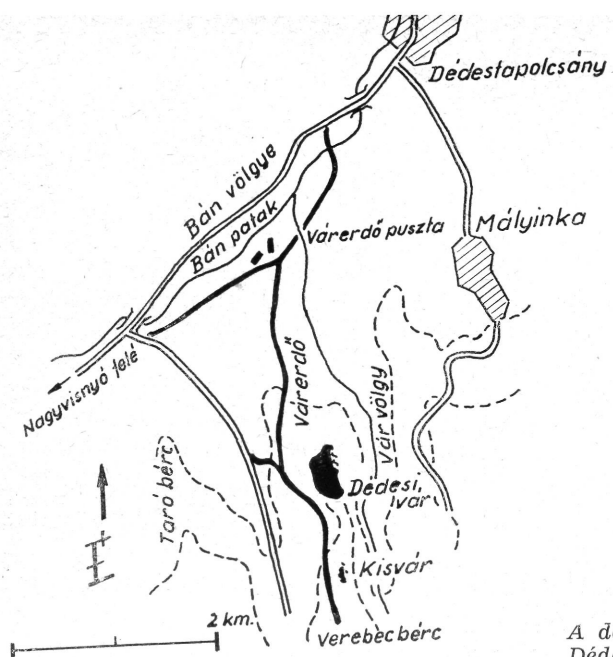
Gerő László írja, hogy Dédes várának romjairól *Szendrei János* 1902-ben készített felvételi rajzokat. Már akkor is olyan kevés maradványa volt, hogy a rajzból alaprajzi elrendezést megállapítani nem lehet.¹⁹

Gerő László egy másik munkájában a vár mai (1968) állapotát írja le, mely szerint a várrom négyzetes toronyfala áll a magas, sziklás hegytető kissé elnyújtott gerincén, észak—déli hossz tengellyel. Déli és nyugati kőfala a törmelékfeltöltődéstől is 6 m magasan áll, benne födémek gerendafélszelei. A gerinc északi végén előbbtől kb. 40 m-re nagyobb falmaradvány, a kettő között ciszternaszerű építmény, részben téglafalazattal. A keleti oldalon külső várfal kiszögellő szakasza kb. 20 m-rel a csúcs alatt az északi oldalon levő hegykiszögellésen is falnyomok.²⁰ Helyi ismeret hiányából eredő hibának látom azt, hogy *Gerő László* a Magyar várak c. könyvében Dédes várat és a dédestapolcsányi várromot két külön fejezetben ismerteti, s így az a látszat, mintha két különálló várról lenne szó. Régi helynevek Dédes és Bántapolcsány. A két községet 1950-ben egyesítették Dédestapolcsány név alatt. Így mindkét esetben a Dédesi várat kell értenünk.

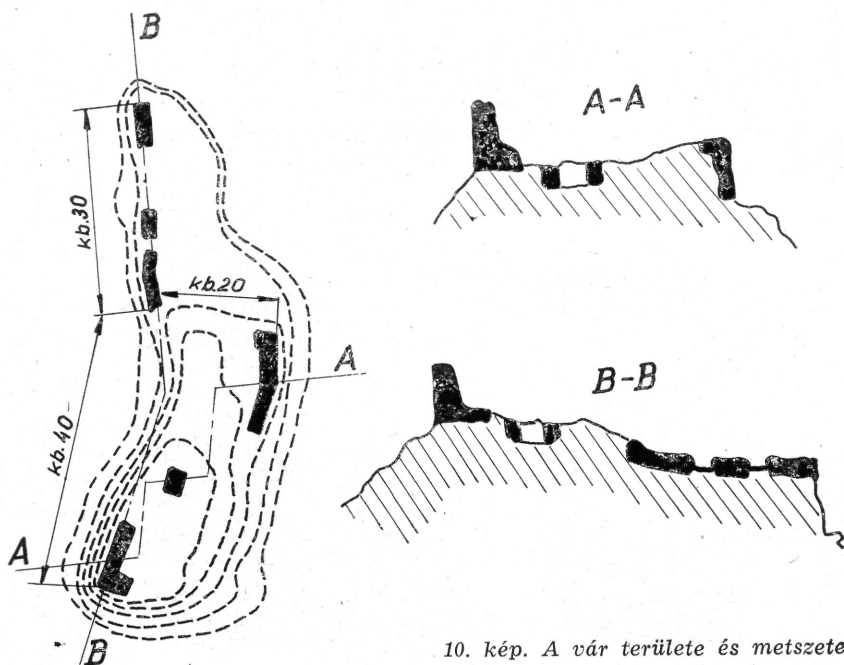
Fekvése. Légvonalban Dédestapolcsánytól keletre 3,5 km-re, Nagyvisnyótól északkeletre 2,5 km-re, a Bükkből leereszkedő Verebce-bérc legészakibb részén emelkedik ki a Várhegy, melynek kúpja uralja a Bán-völgyét. Az északkeleti oldalát határoló Vár-völgy felé igen meredeken, helyenként függőleges mészkőszikla-falakkal ereszkedik le a hegyoldal. A nyugati oldal lankásabban húzódik le a Taró-bérc völgyébe. A Várhegytől déli irányban 600 m-re, magasan a fák fölé emelkedik ki a Kisvár vagy Verebeci várnak nevezett mészkő szikla, melyen azonban semmilyen erődítés nyomainak sincsenek. A Várhegy északi, a Bán-patak felé ereszkedő oldalát Várerdőnek nevezik (9. kép). A Várhegy anyaga mészkő. Egész területét túlsúlyban tölgyerdő borítja. A vár területét fák és bokrok teszik áttekinthetetlenné.

Megközelíteni legkönnyebben a Dédestapolcsányról Nagyvisnyó felé vezető műútról, a Szalacs-sziklával szemben induló földúton lehet, mely a várerdőn keresztül lankásan halad fel a Várhegy és Kisvár közötti nyeregbe. A legrövidebb, de meredekebb út a Nagyvisnyó előtt 1,5 km-rel déli irányban elágazó erdészeti műút, melyről a várral egyirányban, a csemetéskertnél ágazik el egy erdei földút, mely felvisz a nyeregbe.

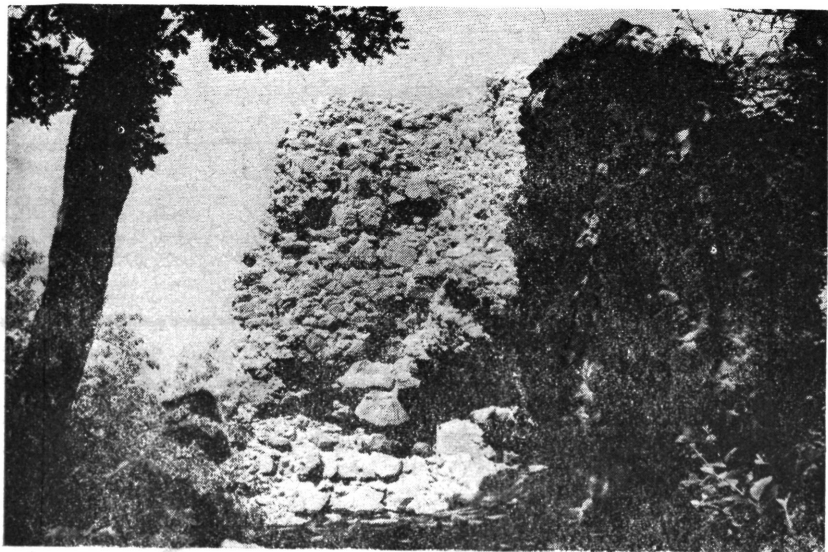
A vár területe. A vár észak—déli hosszanti tengelye kb. 70 m, a déli legszélesebb része kb. 20 m, míg az északi végén alig 5 m-re szűkül össze. Az északi fele kb. 4 m-rel alacsonyabban fekszik a keskeny, 5—6 m széles

9. kép.
A dédapolcsányi
Dédesi-vár fekvése

10. kép. A vár területe és metszete

11. kép. A délnyugati sarokfalmaradvány belső része

12. kép. A sarokfal külső része

mészköszikla-vonulaton, kb. 30 m hosszúságban. Ennek nyugati oldalán három szakaszban 1—2 m magas falomladékot látni. A keleti oldalát csaknem függőleges sziklafal zárja le. A vár e részén falmaradványokat nem találunk (10. kép).

A déli fele területileg ettől eltérő, kb. 40 m hosszú és 20 m széles, téglalap alakú, s ez az északi résztől kb. 4 m-rel magasabban fekszik. Keleti oldalát kb. 16 m hosszú és 3—4 m magas fal zárja le, mely derékszögben kb. 6 m hosszúságban folytatódik az északi oldalon. A dél-nyugati sarokban találni az egyetlen, nagyobb méretű, szabadon álló sarokfalat (11—12. kép). E fal nyugati oldala 8 m hosszú, a déli rész 2 m. A magassága kb. 6 m. Egy ablaknyílás és a szintet elválasztó gerendázat helye is látható benne. E fal már igen omló állapotban van, különösen az alsó részen, s ezért állagmegóvás nélkül nem sokáig küzd az időjárás viszontagságai ellen. A falazat a helyszínen található mészkőből habarccsal épített.

E terület közepén egy 3,5 m mély és 4 m széles, szabályos négyzet alakú bemélyedés van. Helyenként égetett vöröstéglával volt kifalazva. A falazat sok helyen már leszakadt. Valószínű a vár ciszternája lehetett (13. kép).

A vár egész területe bokrokkal, fákkal benőtt, több helyen a falak omladékai borítják. A déli és nyugati oldal egy részén a vár szintjétől

13.kép. A vár ciszternája

kb. 10 m-re, a hegyoldalban vízszintes padka húzódik, ami valamikor árok is lehetett, amit a faltörmelékek tömtek be.

Védelmi rendszere. A Várhegy magasan uralja a Bán-völgyét. Északi és keleti oldala igen meredek, helyenként csaknem függőleges mészkő szikla. A déli és nyugati oldal lankásabban ereszkedik alá a völgybe. Ezen az oldalon maradtak fenn a falrészek, mert valószínű ezek vastagabbak erősebbek voltak. Erről az oldalról lehetett könnyebben megközelíteni a várat. Ez az oka annak is, hogy a hegyoldalban itt árkot vagy levágást készítettek. Ezen az oldalon a hegyoldalban lejjebb is megfigyelhetők ehhez hasonló bevágások. Ez szolgálhatott feljáróul is.

A Várhegy és Kisvár közötti nyeregben kultúrréteget találtam, s ebből néhány jellegtelen cserépdarabot szedtem ki.

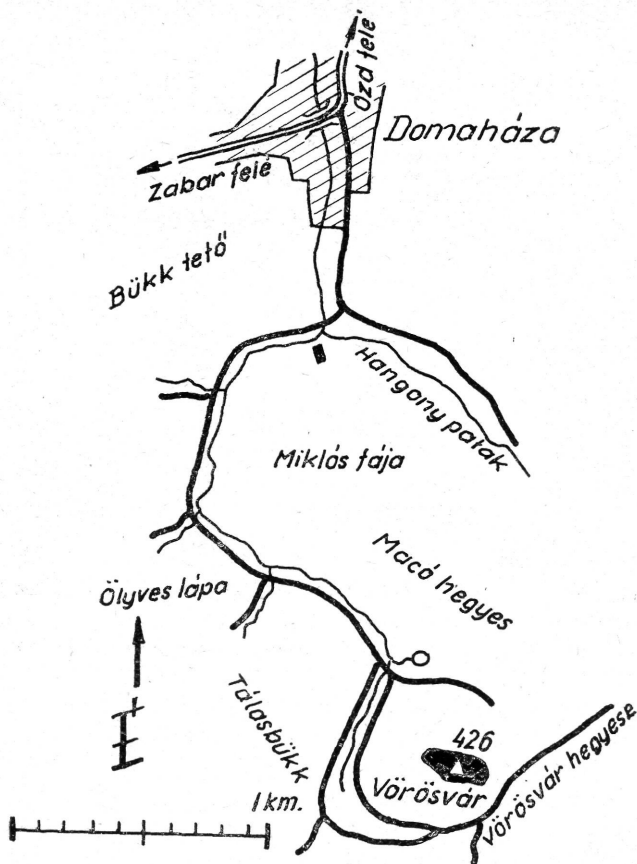
Domaháza — Vörösvár — Nagy Vörösvár — Kis Vörösvár

Pesty Frigyes Helységnévtárában, mint határrészt találjuk.²¹ **Nyáry Jenő** felásatta a Vörösvár térségében levő néhány jellegzetes halmot. Cseréptöredékeket, agyaggyöngyöt, orsógombot, zablatöredéket és olvasztott vasat talált. Az ásatásról, illetve a leletekről az Archaeologiai Értesítőben számolt be.²² **Ferenczi Imre** huszita erősségnek tartja.²³

Fekvése. Domaházától déli irányban kb. 5 km-re az Ó-Bükk területén fekszik a Vörösvár-hegyesének északkeleti végén levő 426 m magaslaton a Nagy- és Kis-Vörösvár. Gerince határt képez Borsod és Heves megyék között.

A várhegy kelet–nyugati irányban elhúzódó hegygerinc. Az északi, keleti és déli oldala igen meredek, csak egy-egy nyereggel kapcsolódik déli és északkeleti irányban a szomszéd hegyvonulathoz. Ezen a gerincen egy ritkán használt erdei út vezet. Nyugati irányban egy gerincvonulat valamivel lankásabban ereszkedik le a völgybe. Megközelíteni legkönnyebben déli irányból, a völgy végződéséből lehet. A községből déli irányban a Hangony-patak partján vezető földúton a Vízálló-heggyel szemben levő völgyig megyünk. Itt elhagyjuk a Hangony-völgyét és bemegyünk a juhakolnál nyíló völgybe. Tovább déli irányban haladunk a földúton az Ölyves-lápáig. Innen keleti irányban megkerüljük a Tálás-bükk hegyet, s a forrástól jobbra, a várhegy déli részéhez jutunk (14. kép).

A vár területe, Nagy-Vörösvár. A vár területét pontosan megállapítani nem lehet. Nincs semmi olyan nyom, mely azt körülhatárolná. A hegycsúcs legmagasabb pontján betonszegéllyel határolt négyszögletes magassági jelzés, fölötte egy háromoldalú, fa kilátótorony van. Északon a csúcst szegélyező lejtő peremén beásás nyomát látni. A talajban elszíneződés nincs. A megbontott földben két kisebb cserépdarabot találtam. Az egyikken hullámos karc díszítés volt. A csúcs déli részén még két beásás, kutatás nyomát látni. Ezek közül a nyugati mélysége, beomlott állapotban is kb. másfél méter. A kilátótoronyból az egész Ó-Bükk területe jól látható. Keleti irányban a

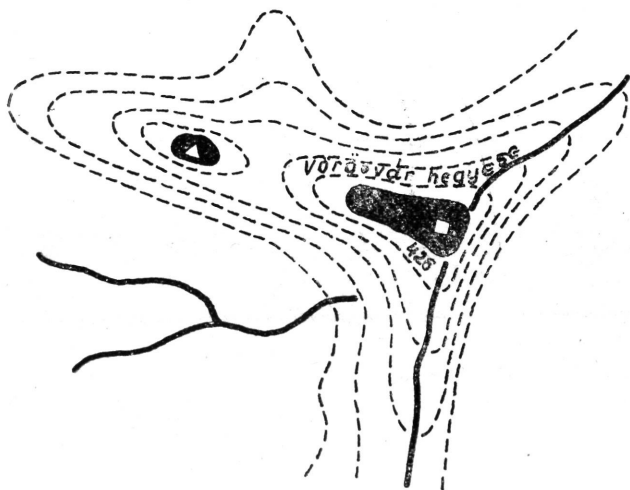
14. kép. A domaházi Vörösvár fekvése.

Borsodnádasd mögötti Vajdavárig, északi irányban a hangonyi Pogány- és Birinyi várat, nyugati irányban pedig Ajnácskő és Salgó várát is jól látni.

Kis-Vörösvár. Nagy-Vörösvártól nyugati irányban a gerinc lankásan ereszkedik alá. Kb. 120 m távolságra egy kisebb csúcs emelkedik ki a gerincből. Közepén magassági pontot jelző kő van. A térkép 426 m magasságúnak tünteti fel. A hegy talaja agyagos homok. Területén semmi nyom nincs, ami erősítésre mutatna (15. kép).

Védelmi rendszere. A várhegy területén semmilyen védelmi rendszer kiépítését nem látni. Az igen meredek hegyoldalak nyújthattak biztonságot.

A lakosság elbeszélése. Elek Zimányi Sándor elmondta, hogy a vár-
21 hegy és a szomszédos terület a felszabadulás előtt édesapja erdőbirtoka

15. kép. A vár területe

volt, s így jól ismeri azt. Még 1910-ben a Nagy-Vörösvár közepén egy mély lyuk volt. Gyakran dobáltak bele követ, s az igen mélyre zuhant. Hosszú károkat is összekötözték és leeresztették, hogy a mélységét megállapítsák. Volt az 25—30 m mély is. Később, mikor kivágták az erdőt, borókabokrokat és gallyakat dobáltak bele, s utána földet hánytak rá, hogy a legelésző marhák bele ne essenek. Ugyancsak egy lyuk volt Kis-Vörösvár közepén is.

Beszélgetésünk alkalmával hozzánk jött egy 75 év körüli ember. Valamikor erdőkerülő volt e területen. Elmondta, hogy az 1930-as években Szőke Lajos molnár több helyen ásott a várhegyen, de cserépdarabokon, s egy pénzdarabon kívül mást nem találtak. A vártetőtől 50—60 m-re az oldalban egy falazott részt találtak. Ezt kibontották. A követ hazaszállították. Beljebb hatolni nem tudtak, mert egy szikla zárta el a továbbhaladást. A kibontott falrész olyan volt, mintha egy bejáratot falaztak volna el. Elmondta továbbá, hogy a háború alatt Rimaszombat mellett találkozott egy cseh katonával, aki mikor megtudta, hogy domaházi lakos, megkérdezte ismeri-e Vörösvárt. A várról még annyit mondott, hogy cseh könyvekben le van írva a vár, s abban benne van, hogy a cseh husziták mielőtt elhagyták a várat, kincseket ástak el ott.

Elek Zimányi Sándor állítja, hogy a várhegyben alagútnak kell lenni. Kisgyermek volt még, amikor édesapja megmutatta a várhegy oldalán a bejáratot, de már akkor is be volt omolva. Ma már nem tudná megmutatni, hol volt. Ugyancsak ő mondta el, hogy Elek Cs. Elemér az 1920-as években a szénégetőhely-ásás közben egy őrlőkövet talált a várhegy oldalában, amit hazavitt, s káposztáskőnek használták, míg el nem tört.²⁴

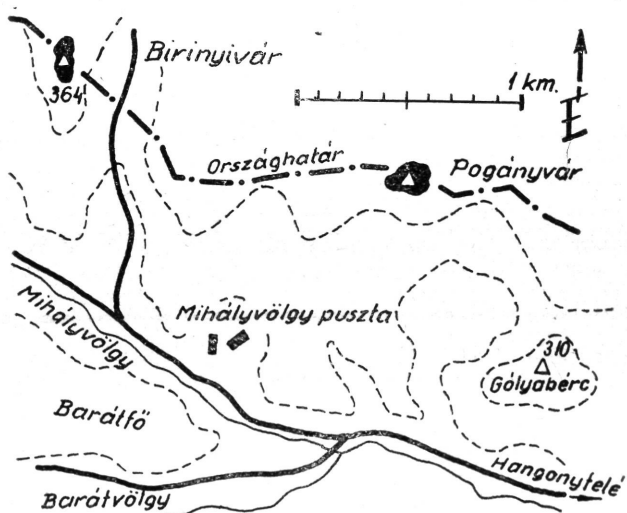
Kovács K. Kálmán elmondta, hogy még a háború előtti években, mint 12 éves gyermek, Vörösvár területén a megbontott helyeken kíváncsiságból turkáltak több gyermektársával, s találtak több cserépdarab mellett egy ötpengős nagyságú pénzt. A széle szabálytalan volt, rajta alig kivehetően egy emberfej alakja látszott. Anyaga vörösréz volt. Otthon eltette, de ma már nincs meg. Édesapja mesélte, hogy fiatal korában a várhegy tetején egy mély nyílás, lyuk volt, melybe karókat dobáltak, s az nagyon mélyre hullott. A nagyapja mesélte, hogy még a múlt században Csehországban volt katoná és ott találkozott egy emberrel, aki, mikor elmondta, hogy domaházi, megkérdezte megvan-e még Vörösvár. Ha ő oda egyszer elmehetne, mondta, megmutatná, hogy hol van a várnak a bejárata s azt kibontanák, annyi kincset találnának a hegy belsejében, hogy az egész falu gazdag lenne.²⁵

Hangony — Birinyvár — Birinyi vár

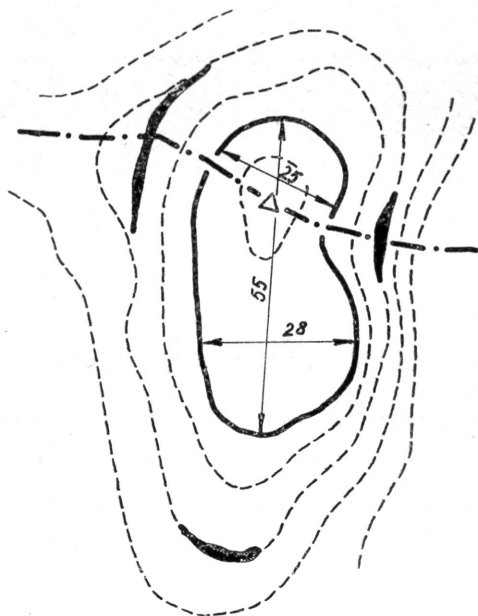
1285-ben a vidéket a Hangonyi család birtokolta. A *Berény (Boren, Biriny)* várban Hangonyi Máté lakott. Anamos Ivánka fiát Miklóst, 1295-ben azzal vádolták, hogy a tatárok utolsó betörésekor Hangonyi Máté várát Berényt (a mai Birinyvár) erőszakkal elfoglalta és ott rablólovag módjára élt.²⁶ *Vende Aladár* Gömör-Kishont vármegye községeknek ismertetésekor *Biriny várat* Harmac községhez tartozónak mondja. A vár Hangony és Harmac községek határvonalán fekszik. Ugyancsak ő állítja, hogy a vár helyén a XVI. században pálos kolostor volt.²⁷ Ez valótlán, mert a pálos kolostor a várhegytől kb. egy kilométerre a hangonyi határban, a mai *Barát-völgyben* volt.

Fekvése. Hangonytól északnyugatra, kb. 5 km-re fekszik Birinyvár, a 334 m-es magaslaton. A vár területe füves, míg körülötte közepes korú tölgy- és cserfaerdő fedi a hegyvonulatot. A várhegy északi irányban lankásan ereszkedik alá a *Rima völgyébe*. Nyugatra egy kis nyereggel kapcsolódik a 357 m-es magaslathoz. Déli irányban kevésbé meredeken, keletre igen meredeken ereszkedik a hegyoldal. A hegykúp a hegyvonulattal egyezően, agyagos homok. A keleti oldalán több helyen növényzet nélküli homokkő padkát látni. A várhegy keleti oldalán kb. 60 m mély, meredek hegyoldalakkal határolt nyeregben vezető út köti össze a Hangony völgyét a Rima völgyével. Ez a földút vezetett Hangonyból Harmacba. Ma már bokrokkal teljesen benőtt, de egyes helyeken még kétféretes útbeágódást is látni.

A várhegy tetején húzódik keresztül a magyar—csehszlovák országhatár. Ezért csak a határőrség engedélyével kereshető az fel. Legkönnyebben megközelíthető Felső-Hangonyból északnyugati irányban, a Darnya felé vezető földútról. A *Mihályvölgyi puszta* után levő völgyben északi irányba fordulunk és a bokrokkal benőtt régi földúton jutunk fel a várhegy alatti nyeregbe, honnan a meredek oldalon kell felkapaszkodni (16. kép).

16. kép. A hangonyi Birinyi-vár fekvése

17. kép. A vár fekvése

A vár területe. A területét csak a felületi domborzati viszonyokból lehet sejteni. A hegycsúcson egy észak—déli irányú, kb. 55 m hosszten-gelyű és 28 m szélességű, viszonylag sík területet találtam. E terület körül a terep hirtelen meredekké válik. Északi részén egy kb. 38 m hosszúságú és kb. 25 m széles, hepehupás kiemelkedést találtam, mely az előző síkból helyenként egy méter magasságba is kiemelkedik. Ennek közepén van elhelyezve az országhatárkő (17. kép).

Az 1970. évi, helyszíni bejárásomkor kis kéziszerszámmal meg-bontottam a kiemelkedőbb helyen a talajt és mészhabarcsot, valamint téglatörmelékeket találtam.

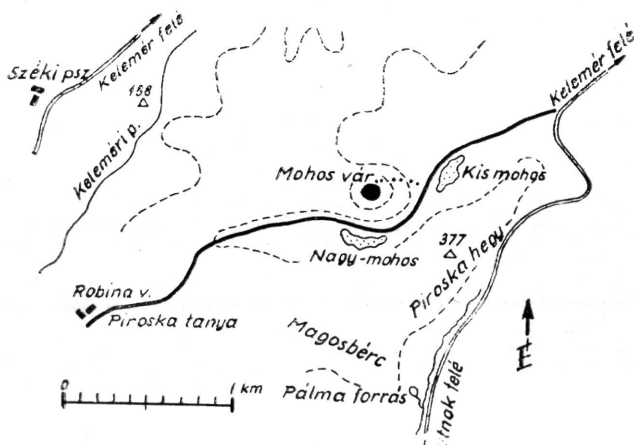
Védelmi rendszere. A hegykúp jól kiemelkedik és uralja a környéket. A meredek hegyoldal miatt nehezen megközelíthető. A három lankásabb hegyoldalban a felső síktól számított 5—6 méterre egy-egy rövidebb, hosszabb levágást látni, míg a nyugati nyereg irányában az előzőtől kb. 10 méterrel lejjebb, egy két méter széles padkát látni, a nyereg teljes szélességében.

A lakosság elbeszélése. Mint rablóvárat emlegetik. Lakói a kincsek harácsolása mellett, a családon belüli gyilkossággal is gyarapították va-gyonukat. Az öregek elbeszéléseit átszővi a könyvekből, monográfiákból szedett történeti esemény.²⁸

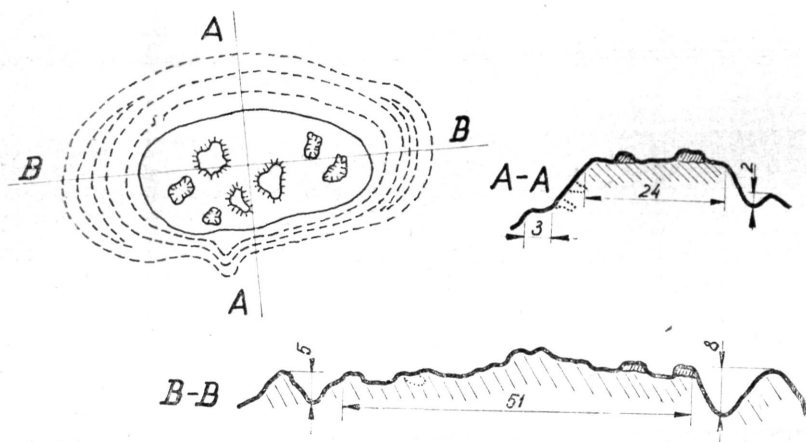
Kelemér — Mohosvár

A szuhafői református egyház jegyzőkönyvében található feljegyzés szerint, egy hatalmaskodási perrel kapcsolatos, 1450-ben tett nyomozás leírásánál említik, hogy a kazai Kakas család tagjai Giskra cseheivel egyetértőleg, s azok közreműködésével építették a keleméri erdőben a *Mohosvárat*.²⁹ *Ferenczi Imre* a huszita emlékeket őrző helynevek között sorolja fel a Kelemér közelében levő *Vártető dombot*.³⁰ *Pesty Frigyes* gyűjtésében is megtaláljuk a határrésznevek között.³¹ *Ila Bálint* a vár építését a Gutkeledeknek tulajdonítja és a tatárjárás utáni időben hatá-rozta meg.³²

Fekvése. Kelemértől délre 2 km-re, a *Keleméri-patak* és a *Szörnyű-völgy* között fekszik a várhegy. Tőle keletre, közvetlen a várhegy lábánál találjuk a *Kis-Mohos* tavat, délre pedig a *Nagy-Mohost*. A Nagy-Mohos partjától déli irányban húzódik a *Piroska-hegy*, melynek 377 m-es vonu-lata zárja le a kilátást, de nyugati és északi irányban végigtekinthető a *Keleméri-völgy* a várhegy tetejéről. A várhegy a két Mohos-tó észak-nyugati partján meredeken emelkedik ki. Északi irányban fokozatos lan-kában ereszkedik le Kelemér irányába, a Keleméri-patak völgyébe. A hegyet jól gondozott tölgyfaerdő fedi. A várkúp alatt régi földút nyomai látszanak az erdőben. A hegyvonulat viszonylag laza szerkezetű, üledékes, agyagos homokból képződött.

18. kép. A keleméri Mohosvár fekvése

19. kép. A vár területe és metszete

Legkönnyebben megközelíthető a Szörnyű völgyön áthaladó, s Putnokot Kelemérrel összekötő makadámútról. A legmagasabb pontjára érve, egy nyugati irányba elágazó erdei földútról jutunk a Nagy-Mohos tó partjára, honnan a várhegy oldalában meredeken kell felkapaszkodni a hegycsúcsra. Serényfalváról a Piroska-tanya mellett felhaladó földútról is megköze-
líthetjük (18. kép).

A vár területe. A vár kelet—nyugati tengelye kb. 51 m, észak—déli tengelye 24 m. Alakja tojásdad, melynek déli oldala közel egyenes. Terü-

letét közepes korú tölgyfák fedik. Teljes területén kiemelkedések és bemélyedések vannak. Ezek különbsége több helyen a 1,5 m-t is meghaladja. Külszínen falak nyomait nem látni, azt növényzet fedi. A megbontott helyeken azonban megfigyelhető, hogy ezek a kiemelkedések kőfalat rejtenek. A kiemelkedésekből a falak feltételezett iránya is több helyen megállapítható (19. kép).

A vár területén sok helyen ásások, kutatások nyomait találjuk. A keleti részen egy teljes helyiséget kibontottak, ahol régebben még boltívet is láttam a falon. Sajnos, a fagytól nem óvták meg a szabadba került falmaradványokat, s így azok széthullottak. 1966-ban már csak a beomlott falakat találtam itt.

Védelmi rendszere. A vár fő védelmi ereje a környékből kiemelkedő magas fekvése, s a hegy meredek, közel kúp alakja mellett a teljesen körbefutó árok lehetett. Az árok az északi részen a legsekélyebb, kb. 2 m. Ezt még megerősítette az árok külső partján túl, kb. 10 m-re a teljes északi oldalon elhúzódó, karéjosan kialakított sánc (20. kép).

Az árok nyugati és keleti irányban fokozatosan mélyülő, legmélyebb a keleti részen, hol mélysége a külső parttól a 8 m-t is eléri. A déli, legmeredekebb oldalon az árokpart fokozatosan eltűnik, s csak egy kb. 3 m-es padka levágása látszik. A déli végén az derékszögben megtörik, s fokozatos mélyüléssel lefut a meredek hegyoldalba, mintha a víz lefolyását biztosította volna.

20. kép. A Mohosvárat körülvevő árok nyugati része

Lakosság elbeszélése. Javora Pál elmondotta, hogy fiatal korában, a 40-es évek elején, a várhegy délkeleti oldalán egy rókalyuk szerű nyílásba kb. 100 m-re be tudtak mászni. A nagyapja is beszélt neki arról, hogy amikor még fiatal ember volt, több társával együtt egy nyíláson bemásztak, de egy helyen vasajtó zárta el a lyukat. Mellette kibontották a kőzetet, de tovább nem tudtak menni, mert az ajtó mögött el volt falazva.³³

Putnok — Putnoki vár — Putnok vára

Története. Zsigmond király alatt, az 1400-as évek első évtizedeiben gyakorivá vált az erőszakos birtokfoglalás, hatalmaskodás. A Putnoki család a putnoki katélyukat megerősítette a hatalmaskodások ellen, s ezzel lerakta a putnoki vár alapjait. A Putnokiak Zsigmond királytól pallosjogot is kaptak.³⁴ *Juhász László* szerint a várat 1427-ben építették, a vám biztosításának érdekében.³⁵ 1423-ban Putnok vámhely volt, itt volt a sókamara is. Ennek köszönhető, hogy 1427-ben már egyike volt Gömör vármegye legnagyobb községének. Vára e korban nevezetes erősség volt. 1566-ban császári őrséggel rakták meg a várost. 1567-ben Hasszán temesvári bég ostromoltatta a várat, s azt el is foglalta, majd felrobbantotta. A törököket rövidesen kiűzték a városból, s a várat újból felépítették. Az 1578. évi 27. törvénycikk véghelynek minősíti a megerősített várat. 1607-ben Bocskay hajdúi foglalják el. Még abban az évben a török ismét megjelent. A várost felpredálta, s a várat elfoglalta. 1653-ban Orlay András a felrobbantott lőportornyot és a megromlódott várat helyreállította. Az Orlay családdal történt házasság útján jutott a vár és a várbirtok a gróf Serényiek birtokába, 1688-ban.

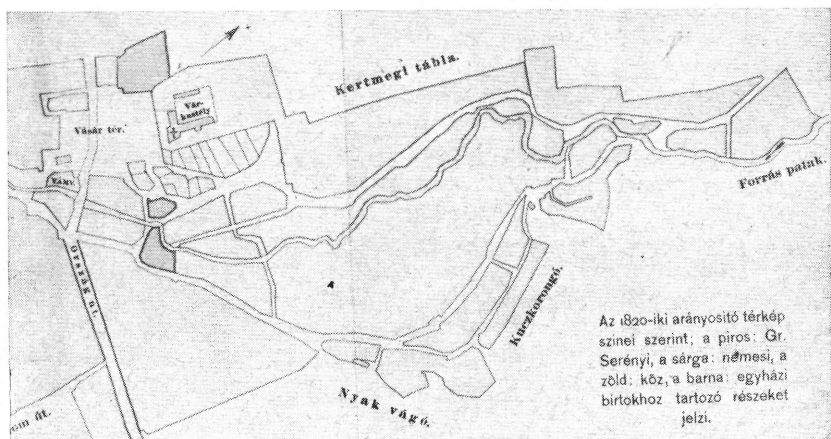
1644-ben Rákóczi György foglalta el a várat, de rövidesen a császári seregek kiűzték onnan. 1672-ben báró Orlay András a kurucok előtt nyitatta meg a vár kapuit. A következő fél évszázadban sűrűn cserélt helyet benne a császári és kuruc sereg. 1683-ban maga Thököly is táborozott ott. 1685-ben a császáriak ismét ostromolták a várat. Csaknem teljesen lerombolták, de később újra megerősítették. 1705-ben már II. Rákóczi birtokában volt. 1706-ban maga Rákóczi is Putnokon volt. Később a vár teljesen elvesztette jelentőségét. 1820-ban már csak néhány épülete állt még. Gróf Serényi Alajos 1834-ben a vár megmaradt részét is szétbontatta, s anyagából kastélyt építtetett, melyet gróf Serényi László 1860-ban átalakíttatott.³⁶ Ma ezt láthatjuk az ősi vár helyén.

Gerő László a váreépítészetben, mint felső-magyarországi véghelyet említi.³⁷ *Könyöki József* 1906-ban lakott várnak tünteti fel.³⁸ *Borovszky Samu* szerint pedig inkább kastély, mint vár, mely 1619-ben már mint végvár szerepelt.³⁹

Fekvése. Ma a régi várból semmi sem található. A helyi lakosok ugyanazt állítják, hogy a templom a várfalra, annak felhasználásával épült. A kastély ma szociális otthon. A helyszíni bejárásomkor az otthon gond-

21. kép. A putnoki vár látképe a Hegyestetőről, 1667-ben

22. kép. A putnoki vár és környéke, 1820-ban. Balogh Béla után

noka mondotta, hogy a park több helyén a talaj megdőngetve kong, mint-ha ott üreg lenne, de építésénél az alapásás közben ilyenre még nem akadtak.

A Gömör-Kishont vármegye monográfiájában⁴⁰ levő, 1667-ben készült rézkarc képe jól szemlélteti, hogy a Sajó völgyére lehúzódnó, pár méter magas dombháton épült erősség valóban inkább egy megerősített kastély

képét mutatja, mint a vidékünkön több helyen található, hegycsúcsra épült erődítést (21. kép).

Balogh Béla tanulmányában⁴¹ bemutat egy 1820-ban készült térképet Putnok belterületéről. Ennek alapján jól lehet azonosítani a vár helyét. E térkép is várkastélyként jelöli a várat és a még meglevő épületeket, mellyel egybeépítve látszik a templom (22. kép). Ugyancsak Balogh Béla közöl egy 1841-ből származó helyrajzot a putnoki piacról és grófi lakról. Ezen a kastély rajza teljesen megegyező az 1820-ban készült térképen közölttel. Csak annyi eltérés mutatkozik, hogy a templomot már különálló épületnek tünteti fel.

Putnok — Kakasvár

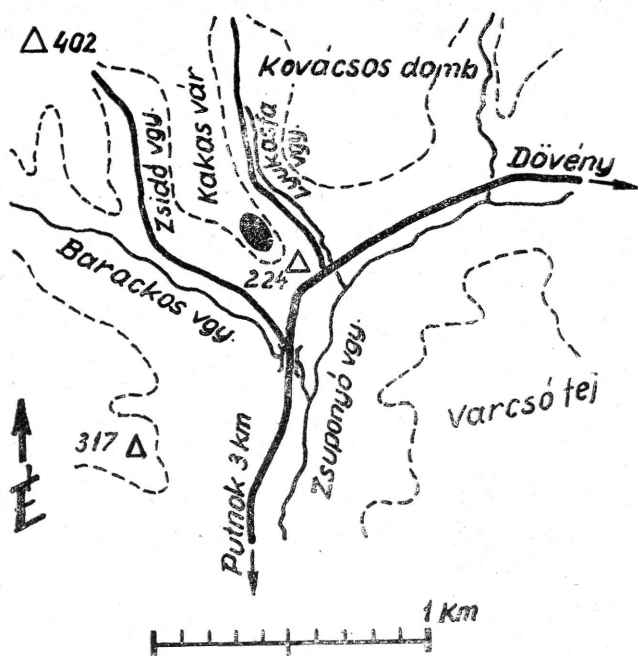
A kazai Kakasok Giskra cseheivel egyetértőleg, s azok közreműködésével, a putnoki erdőben a *Zsuponyó-völgyében* várat emeltek, Kakasvárt építették, honnan többször háborgatták a *Szuhaföldet*.⁴² Nevét a kazai Kakas, Rátold-nembeli családtól kapta.⁴³

Fekvése. A Putnokot és Dubicsányt összekötő bánréve—miskolci útból északra nyíló *Zsuponyó-völgyben*, az országúttól 5,5 km-re a völgy erősen keletre kanyarodik. Balra a *Barackos-völgyet* elhagyva, a *Zsidó-völgy* és a *Lyukaska-völgy* közötti gerincen találjuk Kakasvár helyét. A 359 m magas *Kovácsos-domb* legnyugatibb, déli irányba húzódó keskeny nyúlványának végén, közvetlenül az erdei út felett, alig 30 m magasságban található (23. kép).

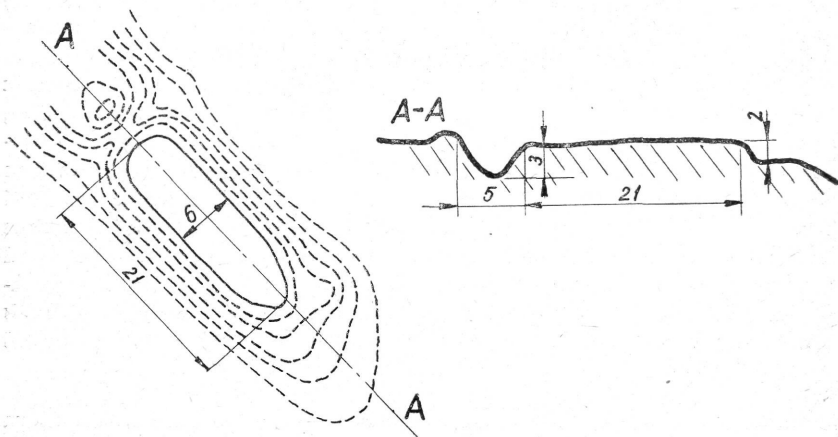
Az 1917-ben részben helyesbített 75 000-es katonai térkép a *Kerekfábérce* feletti, 351-es magaslattal jelöli *Kakasvárnak*. A várhely a valóságban ettől jóval messzebb, délkeletre fekszik. A keskeny gerincevonalat kezdetben csaknem vízszintesen, majd meredekebben húzódik fel a *Kovácsos-domb* hegyvonalatához. Mindkét oldala egyformán, meredeken ereszkedik alá az északkeleti irányban párhuzamosan húzódó két völgybe, melynek alján elhanyagolt, régi földút vezetett. A völgyben húzódó patakmeder volt hajdan Gömör vármegye határa.

1966 tavaszán a Zsuponyó-völgyön át, Dövény faluig földgyaluval egy széles erdei utat képeztek ki. Így a várhelyet mindkét irányból, száraz időben motorkerékpárral is jól meg lehet közelíteni. 1970-ben bitumenezték is az utat.

A vár területe. A várhely északnyugati—délkeleti tengelye kb. 21 m, északkelet—délnyugati tengelye 6 m. Alakja olyan téglalap, melynek déli vége félkör alakban végződik. E részen a hegyoldal lankásabban ereszkedik alá a völgybe, míg két oldalán igen meredek a hegy. Az északnyugati irányban felfelé haladó gerincet egy mesterséges árokkal elvágták (24. kép). A vár területe vízszintes. Sem falnyomokat, sem gödröket nem találunk rajta. Az egész terület és a hegyvonalat is középkorú tölgyfákkal benőtt. Talaján elszíneződést nem észleltem. Homokos, agyagos, hordalékos talaj.

23. kép. A putnoki Kakasvár fekvése

24. kép. A vár területe és metszete

Védelmi rendszere. A vár egészen kis méretű, csekély védelmi erővel rendelkező megerősített hely lehetett. A *Szuha-völgyéből* a *Sajó-völgyébe* átvezető középkori út ellenőrzésére megfeleltethető. A gerinc két oldalán a meredek hegyoldal nyújtott természetes védelmet. Délkeleti irányban, ahol viszonylag lankásan ereszkedik le a gerinc, egy 10 m hosszú lemetszést látni. Északnyugati irányban a hegygerinc menedékesen folytatódik felfelé. Ezt egy árokkal átvágták, melynek mélysége most 3 m, szélessége 5 m. Az árok középső részéről a külső partra dobálták ki a földet. A keleti oldalon rendszertelenül, halmokba van dobálva.

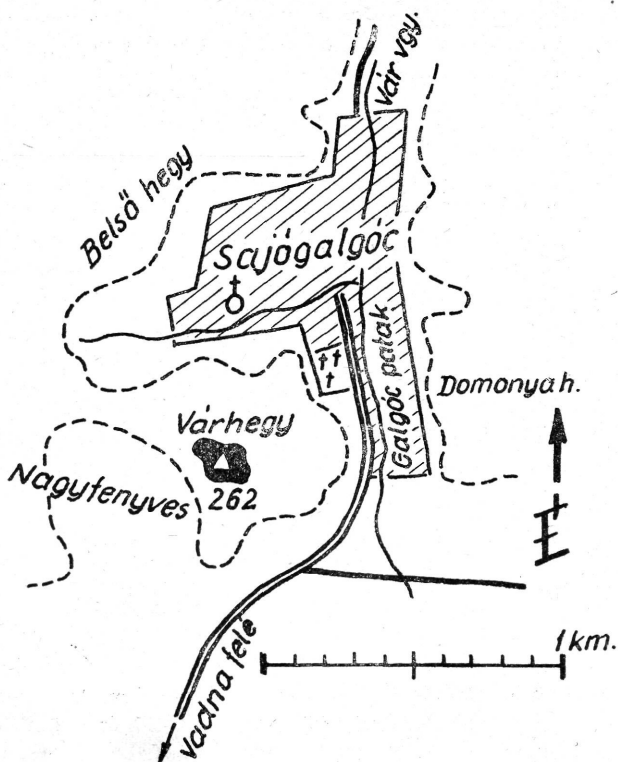
A vár területe egy egész kis erődítésre mutat, kisebb jelentőségű, rövidebb időre szóló megerősített hely lehetett.

Sajógalgóc — Galgóci vár

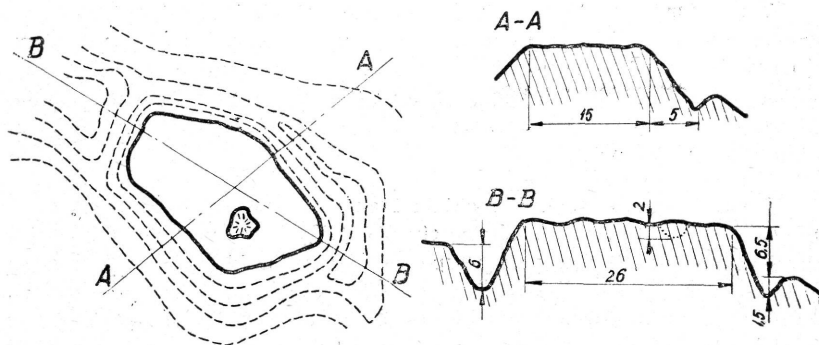
A legtöbb szakirodalom megemlíti. Elsőként a Vasárnapi Újságban találtam meg a publikálását.⁴⁴ *Pesty Frigyes* által összegyűjtött Helység-névtárban ezt találjuk: „A Vártető hajdan földvár. Ezen rablóvár birtokosa Walgatha volt, ki sokáig rettegette a vidéket.”⁴⁵ *Borovszky Samu* arról értesít bennünket,⁴⁶ hogy 1457-ben Komorovszky és Valgata elfoglalták Galgócot, ahol kőből épített rablóvárat emeltek maguknak. 1458-ban Rozgonyi Sebestyén elől sikerült Komoróczkinak elmenekülni a vadnai harcokból és Galgócon vonta meg magát. 1459-ben a fiatal Mátyás király személyesen vonult Galgóc alá, s azt sikeresen el is foglalta. *Klein Gáspár* szerint Mátyás hadai 1458-ban foglalták el a várat.⁴⁷ *Csánki Dezső*⁴⁸ és *Ferenczi Imre*⁴⁹ is huszita erősségnek írja. *Könyöki József* az elpusztult várak között sorolja fel.⁵⁰ Gömör vármegye történetében⁵¹ és *Leszih Andor* írásában⁵² olyan huszita erősségként ismertetik, melynek ma már alig van nyoma. *Gerő László* szerint⁵³ alapfalak maradványai vannak.⁵⁴

Fekvése. Sajógalgóctól délre, a község mellett fokozatosan emelkedik ki a 262 m magasságú *Várhegy*. A hegytető alakja közelítőleg négyzet, északnyugat—délkeleti irányban kissé elnyúló. Keleti irányban a *Galgócpatakhoz*, déli irányban a Sajó völgyébe ereszkedik le. Nyugati irányban egy szűk, keskeny hegygerinccel csatlakozik a szomszédos hegyekhez. Déli irányban meredeken ereszkedik alá (25. kép). A hegy többsége bokros legelő. Az északi oldal alsó része gyümölcsös és kasszáló. A déli oldal erdővel borított. Régebben az alsó részen szőlő és gyümölcsös volt. Ugyanitt, a múlt század végén szénbányát nyitottak, s rövid ideig bányásztak is. A régi tárna most beomolva látszik. A keleti oldal aljában temető van. A hegyvonulat üledékes, agyagos homok.

A vár területe. A vár a hegygerincből 2—3 m-re kiemelkedő kúpra épült. Északnyugat—délkeleti irányú tengelye kb. 26 m, az északkelet—délnyugati kb. 15 m. Bokrokkal, fákkal sűrűn benőtt terület. A felületén kisebb-nagyobb, egyenetlen bemélyedéseket lehet látni. A délkeleti részen

25. kép. A sajógalgóci vár fekvése

26. kép. A vár területe és metszete

egy, kb. 2 m mély kutatógödrt találtam. Itt jól megfigyelhető a hegykúpot képező, eredeti talaj. A vár területén falmaradványokat vagy habarcsdarabokat nem találtam (28. kép).

Védelmi rendszere. A vár külső védelmi rendszere jól kivehető. Dél-nyugati irányból biztos védelmet nyújtott a meredeken alábukó hegyoldal. A nyugati oldalon, ahol a hegygerinc természetes folytatása van, s könnyen megközelíthető, egy kb. 6 m-es árkot képeztek ki. Az árok folytatódik az északi és keleti oldalon is, ahol a hegyoldal lankásabban ereszkedik alá. Az északkeleti oldalon a kitermelt földből egy sáncot képeztek ki. Az árok, a sánc és a várkúp egész területe sűrűn benőtt, s a bokroktól nehezen áttekinthető.

Lakosság elbeszélése. 1965-ben, a helyszín bejárásakor állították, hogy a várhegyben alagútrendszer van. Ezt a község több lakója is mondotta, de annak bejáratáról vagy bizonyítható nyomairól nincs tudomásuk.⁵⁵

Sajómercse — Mercsei vár

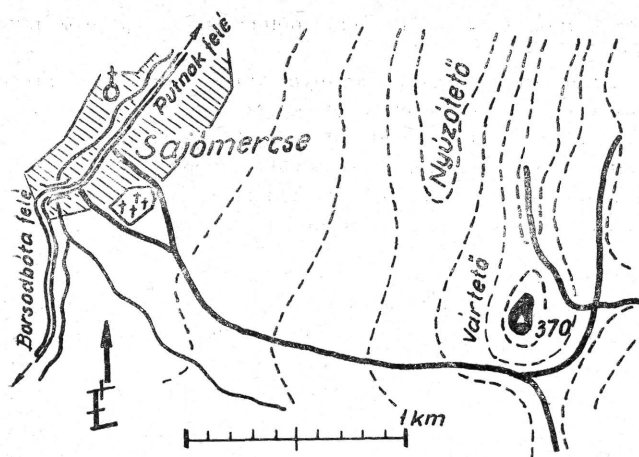
Szakirodalomban sehol nem találtam említést róla.

Fekvése. Sajómercsetől keletre 2 km-re, a *Nyúzótető* mögött, 370 m magasságban emelkedik a *Várhegy*, mely tovább folytatódik délkeleti irányban a *Mázsor-hegyben*. A községből a temető mindkét oldalán vezető földúton jutunk fel a *Papföld-dűlőn* át a *Várhegy* aljába. Az útvonal déli oldalán mezőgazdasági terület, szántóföld, majd szőlő és gyümölcsös, az északi oldalon vegyes erdő borítja a meredek oldalt.

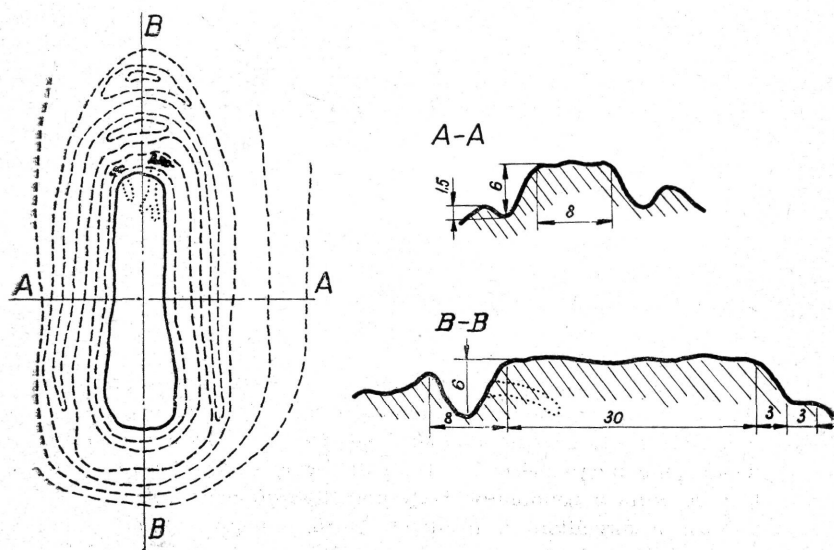
A *Várhegy* nyugati és déli oldala meredek, míg az északi oldalon egy keskeny gerincvonulattal kapcsolódik a *Mercsei-völgyet* határoló hegyvonulathoz. A keleti oldalon kb. 30 m-re, meredeken ereszkedik alá, s onnan lankás, lapos hegytetőrészrel kapcsolódik a *Mázsor-hegyhez* (27. kép).

A vár területe. A várkúp felső része tojásdad alakú. Észak—déli, hosszabb tengelye kb. 30 m, kelet—nyugati tengelye északi részén 6 m, déli részén 8 m. A felszíne sík, falak nyomait nem látni. Sűrű bokrokkal, fákkal benőtt terület. A várhegy tetejéről jól végigtekinthető a *Mercsei-völgy* és jól látni a Bóta fölötti *Őr-hegyet*, a *Mercse* mögötti *Kis- és Nagy-Őrhegygel* együtt.

Védelmi rendszere. A déli oldala igen meredeken húzódik le a mély völgybe. Itt kb. 6 méterrel a felső sík alatt, egy kb. 3 m széles, vízszintes padkát alakítottak ki, hogy a várkúpot még meredekebbé tegyék. A nyugati oldal csak alig lankásabban ereszkedik alá. Itt egy másfél méter mélységű árkot láttam kiképezve. Ugyanígy van kiképezve a keleti oldala is. Ez az árok folytatódik az északi gerincen át is, s így átvágja az itt húzódó keskeny gerincet. Itt az árok mögött egy sáncot képeztek ki az árokból

27. kép. A sajómercsei vár területe

28. kép. A vár területe és metszete

kikerült földből. A sánc után pár méterre még egy árok nyoma figyelhető meg.

A várkúp északi részén a könnyen faragható vulkáni breccsában két, alagútszerű nyílást bontottak ki. Az egyik kb. 8 m mélyen hatol be a várkúp alá. 5 m-nél kétfelé ágazik. A hosszabbik ágban az üreg elszűkül, de tovább folytatódik, a bedobott kő tovább gurul. A másik kb. 5 m hosszúságban hatol be a várkúp alá. Az előbbi üreget félig bontási törmelék zárja el. Mindkét nyílásnál a kihordott törmelék tölti fel az árkot (28. kép).

Lakosság elbeszélése. Egy, a határban kaszáló ember 1967-ben, a helyszín bejárásakor elmondotta, hogy gyermekkorában gyakran kutattak a várkúp oldalában levő üregben, mely alagútban folytatódik. Az alagutat mélyen a föld alatt egy vaskapu zárta el, s így tovább nem tudtak menni. Azóta a sok bedobált kő csaknem elzárja a szűk alagutat.⁵⁶

Sajónémeti

Fényes Elek Sajónémeti ismertetésénél ezt írta: „A helység felett egy magas hegyen, melyet a lakosok *Óvár-heggynek* neveznek, van egy régi huszita váromladék. A néprege mondja, hogy Hunyadi Mátyás is e várban tanyázott. Ezen várnak helyén Pyrker János László, egri patriarcha érsek egy keresztet állíttatott.”⁵⁷ *Csánki Dezső* is a csehek erősségének írja, mint Castellum Saimonthe (Bonfini (528), melyet 1459-ben foglaltak vissza.⁵⁸ Gömör vármegye történetében is azt olvashatjuk, hogy a csehek elfoglalták Sajónémeti várát, honnan csak 1459-ben sikerült kiverni őket, mely után a király parancsára a várat lerombolták.⁵⁹ *Könyöki József*, mint elpusztult középkori várat említi,⁶⁰ míg *Borovszky Samu* a magas hegyre épült földvárat szláv építménynek tartja.⁶¹ Az 1459-es visszafoglalását ő is Mátyásnak tulajdonítja, amikor ezt írja: „A fiatal Mátyás Galgóc elfoglalása után elvette a csehektől Sajónémetit, ahol a kastélyuk volt.”⁶² *Leszih Andor* a megerősített várkastélyok, kisebb várak sorában említi.⁶³

Amikor ezeket az adatokat összehasonlítottam, tapasztaltam, hogy földvárról, váromladékról, kisebb várról, várkastélyról, kastélyról tudósítanak bennünket. Már korábban is többször jártam a földvárnál, s így kételkedve fogadtam ezeket a meghatározásokat. 1964-65-ben, amikor földrajzi neveket gyűjtöttem a községben, a Földvár alatti részen a temetőt *Tündér-partnak*, a mellette levő területet *Palotakertnek* nevezték az öregek. Földvár mellett sehol nem hallottam még ilyen elnevezéseket. Ez aztán már felkeltette érdeklődésemet, kételkedésemet. Ekkor gondolkodtam el az *Óvár-hegy* megjelölésen is. Ha volt Óvár, kellett lenni egy újabb várnak is. Ez adta a gondolatot, hogy körültekintőbben kutassak.

Többször átvizsgáltam a területet. Feltűnt, hogy a temető középső részén nincsenek sírok. Azt magas bozót fedi, pedig körülötte igen gondozott, rendben tartott sírokat láttam. Ennek oka után érdeklődve kaptam azt a felvilágosítást, hogy ott nem lehet sírt ásni, mert vastag falak

vannak a földben. A sírásó el is mondta, hogy többször falmaradványokat találtak ott. Tovább kutatva, a temető északi szélén, ahol a terasz meredeken bukik alá, megbontott részeket találtam. A földszelvény kb. 1 m vastagságú, fekete kultúrréteget tartalmazott, ugyanakkor, amikor a hegyszakadékok eredeti sárga színű agyagos homok. E kultúrrétegben több középkori edénytöredéket és csontdarabokat találtam. *Kemenczei Tiborné* muzeológus meghatározása szerint a XIV. századból való edénytöredékek.

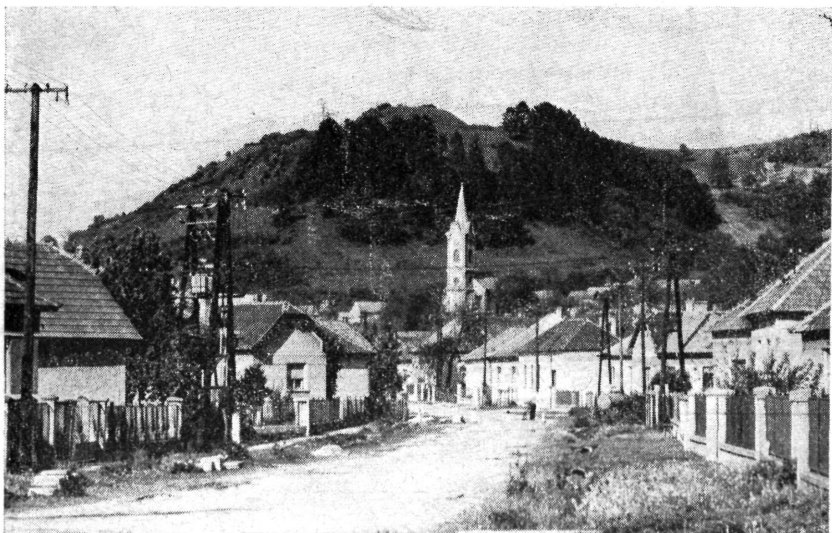
E két tényből bizonyítottnak láttam, hogy a temető helyén középkori épület volt. Így már világossá vált előttem, hogy a szakirodalomban miért keveredik a földvár meghatározás a kisebb várral, várkastéllyal. Az Óvárhegy múlt század eleji névhasználata is arra mutat, hogy lehetett egy másik, újabb vár is. Ezek figyelembevételével külön ismertetem a hegytetőn levő földvárat és a temetőben levő falmaradványokat.

Itt kell még megemlítenem a *Gerő László* munkájában mutatkozó eltéréseket is, melyek valószínű a helyi ismeretek hiányából származnak. Könyvében megállapítja, hogy a sajónémeti és a sajóvelezdi földvár azonos. A sajónémeti várat, mint Árpád-kori alsóvelezdi várat határozza meg.⁶⁴ A sajónémeti és a sajóvelezdi vár egymástól légvonalban 4 km-re van. A *Sajónémeti földvár* a Hangony torkolatánál, a Hangony, Rima és a Sajó északi völgyét uralta. Közvetlenül alatta van a község, ahol már 1333-ban plébánia volt.⁶⁵ A velezdi vár a *Királdi-patak* torkolatánál épült, uralva a Sajó keletre néző völgyét, valamint a Gömört elválasztó *Zsuponyó-völgyet* és a *Királdi-völgyet*. A mai Sajóvelezdi község Alsó- és Felsővelezdből keletkezett, s emellett még Váraljavelezdi is volt, amit ma a községbeliek *Váraljának* hívnak. A velezdi várhegy alatt ma is megvan egy kis, tanyaszerű településben. A két vár között a *Rátos* vonulata húzódik.

Sajónémeti — Földvár

Fekvése. Sajónémeti községtől keletre, a *Sajó* fölött húzódik a *Rátos-tető*. Ennek a Sajó felőli, igen meredek részét Aszónak hívják. Az *Aszó* nyugati végén, közvetlenül a község fölött, meredeken emelkedik a *Várhegy* (29. kép). Északnyugati, nyugati, déli oldala igen meredek. Északról közvetlenül a Sajó határolja. Nyugatra Sajónémeti község házai fekszenek a várhegy lábánál. Délről a hegyoldal szántóföldekben végződik. A keleti oldalon egy éles gerinccel kapcsolódik az *Aszóhoz*. A hegytető fátlan, füves, a hegy oldala legelő, helyenként bokrokkal és a déli oldalán ritkás fenyőcsoport.

A földvár a gerinc nyugati csúcsánál kezdődik, mely itt kb. 40 m széles, majd fokozatosan kiszélesedik 80 m-re. Hosszúsága kb. 130 m. A hegy anyaga márga és agyag (30. kép).

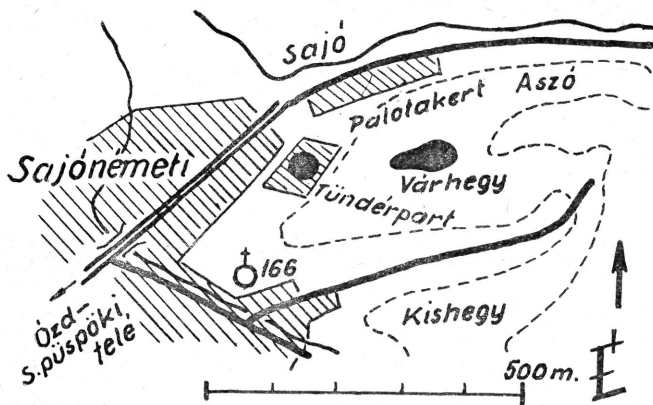

29. kép. A sajónémeti várhegy látképe a községből

A vár területe és védelmi rendszere. A vár északkeleti irányból délnyugati irányba húzódik, a fent leírt hegygerincen. Alakja hosszasan elnyújtott háromszög (31. kép).

Északkeleti részén egy ellipszis alakú csonkakúp képezi a vár fő és legkiemelkedőbb részét. A kúp teteje vízszintes. A hosszabb átmérője 22 m, rövidebb átmérője 16 m, a kúp magassága 5 m. Teljes körben árok gerinc, mely összeköti a keletre húzódó hegyvonulattal. A nagy kúpos részen egy újabb árok húzódik, s utána egy háromszög alapú, kisebb kúpot látni. A kúp után, a lejtő szélén ismét egy földsánc kanyarodik. A nyugati és délkeleti részen ugyancsak egy-egy háromszög alapú kúp emelkedik ki, közvetlenül a belső árokból. A délkeleti kúp után az Aszó felé haladó gerincen még két kisebb, kb. 1 m magas halmot látni. A kúpok magassága kb. 1,5 m. A nyugati kúp mögött ismét egy mélyebb árok van, mögötte pedig egy földsánc. Ettől nyugati irányban kb. 50 m-re egy szabályos kör alapú földkúpot képeztek ki, melyet körben egy kb. 1 m-es árok és mögötte egy földsánc vesz körül (33. kép). A három háromszög alapú kisebb kúp és a nyugaton külön álló kör alapú kúp közepe erősen behorpadt, bemélyült (34. kép).

A középső nagy kúp északkeleti oldalán több helyen ásás, kutatásból származó nyomokat látni. Itt jól megfigyelhető a hegykúpot alkotó kőzet. De az is, hogy a kúp nem hordott, hanem lefaragott, s anyaga meszes márga és agyag. Ugyanitt és a délkeleti háromszög alapú kúp oldalán több méterre benyúló, beomlott alagútszerű nyílást vágtak vagy bontottak ki. A nagy kúp északi, megbontott oldalában középkori edénytöredéket és

30. kép. A sajónémeti Földvár fekvése

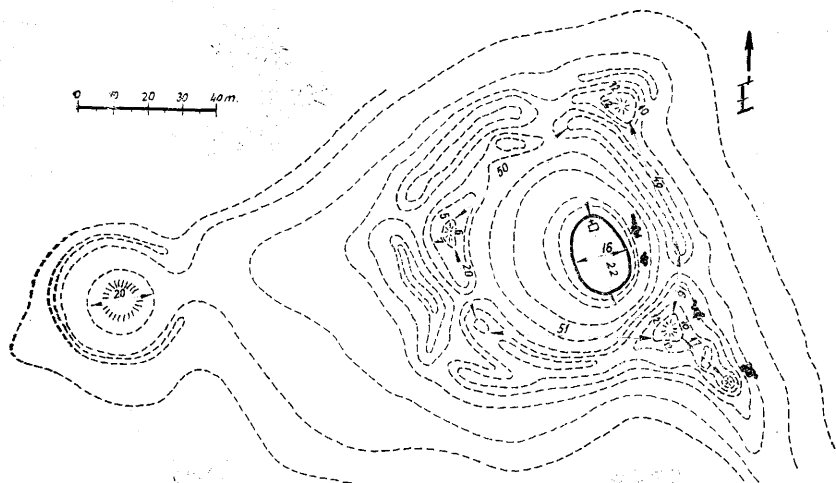
31. kép. Légifelvétel a földváról. (Neogrády Sándor felvétele, 1930—1940 között)

32. kép. A földvár nagy kúpja kelet felől

33. kép. A földvár nyugati részén levő kis kúp

34. kép. A földvár területe

mészhabarcsot találtam. Kőfalak vagy téglafalak nyomait vagy darabjait **nem** találtam. A nagy kúp északi végén egy öntött vas kereszt áll, nagy méretű, téglalakú homokkőbe erősítve.

A várhegy minden oldala igen meredek, s így nehéz megközelíteni. **Csak** a délkeleti részén van egy alacsonyabban húzódó, igen keskeny gerinc, mely összeköti a keletre húzódó hegyvonulattal. A nagy kúpot körülvevő földsáncok helyenként nyitottak, hogy a közlekedés nehézség nélkül biztosított legyen.

Lakosság elbeszélése. Általánosan elterjedt, s a község lakói közül többen állították, hogy a földvár alatt alagútrendszer van. Szerintük az alagút lehúzódik egész a faluig. Tudnak a faluban olyan pincéről, mely az alagúttal volt összeköttetésben, s azt elfalazták. Emlegetnek olyan pincét is, ahol a falazatot kibontották és mélyen behatoltak az alagútba, majd utána ismét befalazták, betömtek.

Sajónémeti — Temető

Fekvése. A község keleti szélén meredeken emelkedik ki az Aszó végi **Várhegy**. Közvetlenül a község házai mögött, kb. 20 m magasságban a meredek oldalon egy terasz alakult ki, mely déli irányba halad a várhegy oldalában. E teraszt már a múlt században is temetőnek használták. Ma **Temetőhegynek** nevezik. Régebben, s ma is az öregek ezt a teraszt **Tündérpartrak** mondják.

A temető északi széle meredeken éreszkedik alá a Sajó partjára. Csak egy keleti irányba húzódó széles, gyalogútnak használt padka bontja meg a meredek oldalt. E padka keleti irányban kb. 200 m-re vezet, ahol egy lankásabb oldal húzódik meg. Ez szőlőkkel, s gyümölcsfákkal van beültetve. Ezt a területet *Palotakertnek* nevezi a nép.

Területe. Soós József iskolaigazgató elmondotta, hogy régebben, sírás közben boltívesen kiképzett falrészre akadtak. Másik helyen ástak, de ott is egy fal akadályozta az ásást. Végül a két falrész között tudták csak megásni a sírgödört.

A temető északi felének közepén egy kb. 60—80 m²-nyi területen nincs sírdomb, hanem egy kb. fél méternyire besüllyedt területet látni. A sírásó magyarázta meg, hogy itt már többször akartak sírt ásni, de mindig egy-egy vastag falra akadtak. Ezért nem temetnek erre a területre. A temető északi szélén, ahol a terasz meredeken bukik alá, megbontott részeket látni. A sírok kiegészítésére, feltöltésére hordják innen a földet, mert az igen jó, fekete. A megbontott földszelvény kb. 1 m vastag, fekete humuszos földréteget tartalmaz, ugyanakkor, amikor a sírokból kikerült eredeti talaj sárgás, meszes, agyagos homok. E kultúrrétegben több edénytöredéket, egy kovácsolással készített szöveget és csontdarabokat találtam.

Lakosság elbeszélése. Adatközlő⁶³ szerint Mátyás királynak volt itt vadászkastélya. Innen irányította a husziták leverését, de innen indult a gömöri vadászatokra is. A kastély falait alkotó követ a sajópüspöki templom építéséhez hordták el, a XVIII. században.

Sajóvelezd — Velezdi vár — Kövér család vára

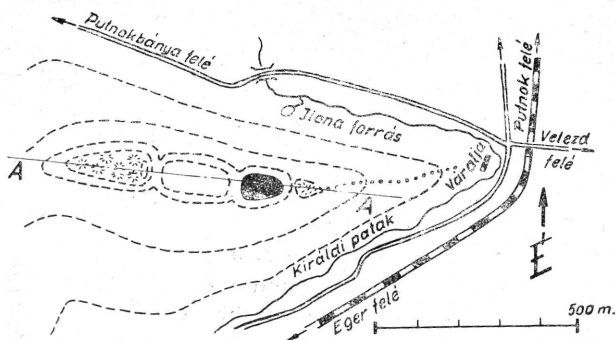
Borovszky Samu azt írja, hogy 1404-ben Velezden a Kövér család kastélya vár néven szerepel, s az alatta elterülő Felső-Velezd falut *Vár-aljának* is nevezik.⁶⁷ A XV. században Velezd a Tomori család birtokában volt. A husziták Velezd várát is hatalmukba kerítették.⁶⁸ *Könyöki József* az elpusztult várak között említi.⁶⁹ *Leszih Andor* a megerősített várkastélyok, kisebb várak közé sorolja, s közli, hogy a Kövér családé volt.⁷⁰ *Gerő László* a mai várállományunk felsorolásánál azok közé a helységek közé sorolja Sajóvelezdet, ahol a várrom alapfalai megmaradtak.⁷¹

Fekvése. Putnoktól délre, 2 km-re a *Sajó-völgyét* határolja a 310 m-re kiemelkedő *Vár-tető*. A keskeny hegyvonulat a *Királdi-patak* és a Sajó-völgye között húzódik, kelet—nyugati irányba. Velezdtől nyugatra 1 km-re a *Vár-alján* levő háztól éles gerincen juthatunk fel a tetőre, mely a Sajó-völgyéből 150 m magasságra emelkedik ki.

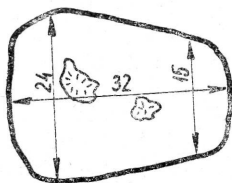
A hegyvonulat északi oldala, mely a Sajóra néz, igen meredek, helyenként függőleges sziklafal teszi megközelíthetetlenné. Egy részén régebben használt kőbányát is látni. A déli oldala lankásabban emelkedik ki

a Királdi-patak völgyéből. A keleti vége keskeny, éles gerinccel ereszkedik le a Putnok, Putnok-bányatelep, Királd és Velezd felől jövő négyes út-keresztveződéshez, a Váraljára. A nyugati része összefügg a Sajót szegélyező *Rátos-heggyel*. Ebben az irányban fokozatosan kiszélesedik a hegyvonulat. A hegyet minden oldalon tölgy- és bükkerdő fedi, csak a *Királdi-völgyben* találni szőlőt és gyümölcsfákat a hegy lábánál. A hegyvonulat többségében homokkőből képződött, de néhol a déli oldalán keményebb kőzetet is látni kiemelkedő sziklák alakjában (35. kép).

A vár területe. A vár kelet—nyugati tengelye kb. 32 m. Nyugati végén kb. 24 m, keleti részén kb. 15 m széles. Bokrokkal, fákkal benőtt, hepehupás terület. A nyugati szélén szabálytalanul kiemelkedő dombvonulat húzódik, mely föld alatti falmaradványokat sejtet.

35. kép. A sajóvelezdi vár fekvése

36. kép. A vár területe és metszete

A vár területén több helyen látni ásás, kutatás nyomait, mely nagymértékben rombolta a vár eredeti, megmaradt részét. Ilyen az északkeleti rész mély bevágása is. A nyugati részen is a várárokból kb. 2,5 m-re, alagútszerűen hatoltak be az eredeti fal alá. Egyedül itt látni épített fal nyomát. A falazat lapos homokkőből rakott, vékony, igen rossz minőségű habarccsal ragasztott. A vár külső védelmi rendszere jól megfigyelhető, bár mindenütt fákkal, bokrokkal benőtt.

Védelmi rendszere. Az északi oldalon biztos védelmet nyújtott a nagyon meredek hegyoldal. A keleti keskeny oldal fokozatosan emelkedő gerinc. Ezen az oldalon a várdomb lementszett, előtte egy kisebb árokkal, mely egy háromszög alapú kis teraszban folytatódik. E teraszon több horpadást látni. A déli rész nem olyan erősen meredek, mint az északi, ezért itt lementszést alkalmaztak. E három oldalról a megközelítés a hegy természetes kialakulása miatt is nehéz volt.

A nyugati oldalon semmilyen természetes akadálya nem volt a megközelítésnek. A vár eredeti területe összefüggött a viszonylag vízszintes hegygerinccel. Innen nagyon könnyen meg lehetett közelíteni. Ennek megakadályozására az éles gerincet egy 3—4 m mély árok vágja át, mely ívelten zárja le a vár területét. E védőárok falát helyenként csaknem függőlegesen képezték ki a homokkőben. A várnak ezen az oldalán legmagasabbak a kiemelkedések, a föld alatti maradványok. Ez arra mutat, hogy a vár építményei itt voltak a legmagasabbak.

Innen nyugatra 48 m-re, ismét egy 3—4 m mély árok metszi a hegyvonulatot. Az árok nyugati partját feltöltötték, s ez még inkább növelte az árok mélységét. E második ároktól tovább nyugatra, 18 m széles és 80 m hosszú terasz van, melyet rendszertelenül elhelyezett, 3—4 m átmérőjű, 0,5—1 m mélységű gödrök tesznek nehezen járhatóvá (36. kép).

Lakosság elbeszélése. Adatközlőm elmondása szerint, a várhegyben egy alagút van, melynek kijárata a kőbányánál volt. Édesapja, aki szintén itt, a Váralján lakott, mondotta, hogy kőbányászás közben akadtak rá, de robbantás közben beomlott. Egy darabon be is hatoltak a hegy gyomrába.⁷² A várat *Gulácsi Irén* a Fekete völgyének c. regényében mutatja be.

Uppony

Könyöki József elpusztult földvárnak említi.⁷³ *Leszih Andor* a *Dede-várról* csak annyit mond, hogy ma már alig van valami nyoma.⁷⁴ *Klein Gáspár* arról értesít, hogy Uppony vára már az Árpádok korában is szerepet játszott.⁷⁵ E három forrásmunka — mint Sajónémetinél is — nem egyértelműen határozza meg a vár nevét. Itt *Földvárat*, *Dede-várat* és *Upponyi várat* említene.

Ismét a község határában levő földrajzi nevek gyűjtése volt segítségemre. 1965-ben a mai használatban is három vár nevét találtam, melynek

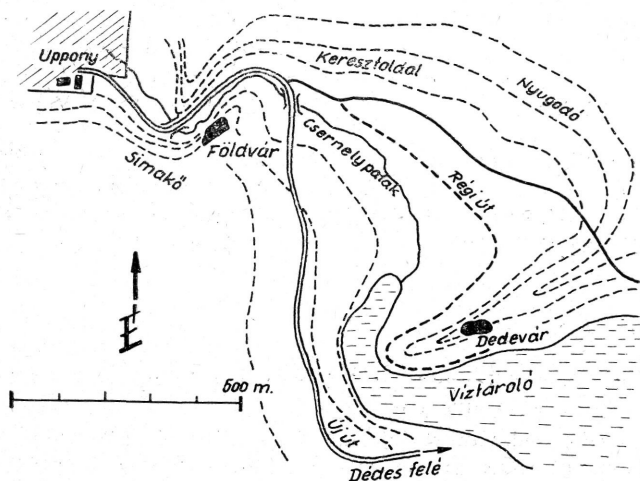
helyét meg is mutatták: a *Földvárat*, *Dede-várat* és a *Kisvárat*. A *Földvárnál* és *Dede-várnál* találtam is falmaradványokat, ezért ezeket külön írom le. *Kisvárnál* semmi nyomot nem találtam.

Uppony — Földvár

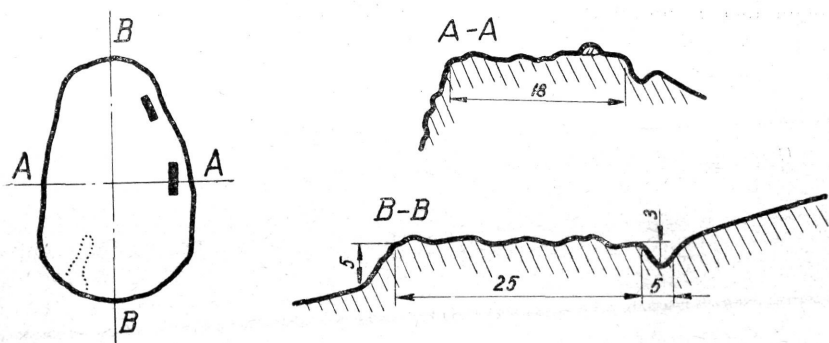
Fekvése. Upponytól keletre 800 m-re találjuk az *Upponyi-szorost*. A benne folyó *Upponyi-patak* jobb partját egy igen meredek, helyenként függőleges, kristályos mészkőből kialakult hegyvonulat képezi. A legészakibb részétől, ahol az újonnan épített út áthalad a patakon, egy fokozatosan és egyenletesen emelkedő gerinc halad felfelé a *Vízköz-hegy* északi csúcsáig. A gerinc közepe táján egy vízszintes terasz alakult ki. Ezen találjuk a nép által *Földvárnak* nevezett várat. Ezen a gerincen a legkönnyebb megközelíteni, akár lentről a völgyből, akár a hegytető felől, a *Sima-sziklától*. A keleti oldal lankásan és egyenletesen ereszkedik alá a víztárolóhoz (37. kép).

A hegy kristályos mészkőből alakult. Benne több kisebb-nagyobb barlang található. A vár alatt, ahhoz közel, a meredek mészkőoldalban egy nagyobb barlang található. A gerincet és a keleti oldalt vegyes lomberdő és bokrok borítják. A nyugati, meredek oldal egy részét bokrok fedik, de sok helyen a mészkőszikla növényzet nélkül fehérlik.

A vár területe. A vár helye északi irányban elnyújtott, hossza kb. 25 m, szélessége 18 m. Területén két helyen egy és másfél méteres hosszúságban, a helyszínen kibányászott kristályos mészkőből rakott fal látszik ki

37. kép. Az upponyi Földvár és Dedevár fekvése

38. kép. A Földvár területe és metszete

a harasztból. Folyami homokkal készült, igen erős mészhabarcossal van összerakva. Több helyen szabálytalanul kiemelkedő halmokat látni. Alatta feltehetően falmaradványok vannak.

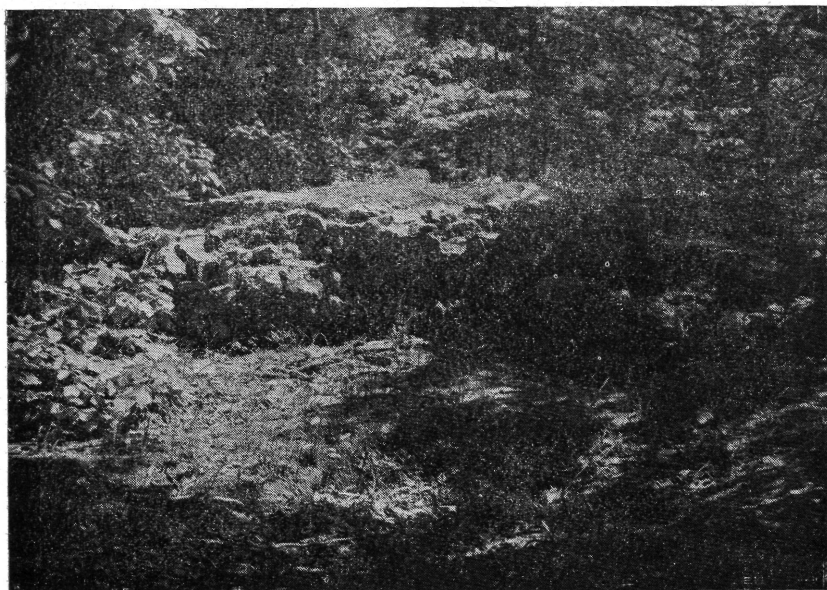
Három helyen ásás, kutatás nyomait látni. A délnyugati oldalon, az árok aljával egy szinten, szintén ástak. Itt a vár közepének irányában, egy kb. 5 m-re benyúló, 1,5 m széles üreget látni, mely lejtősen lefelé halad. Bejutni nem lehet, mert az omladékanyag a mennyezeten mindössze 30 cm-nyi üres részt hagyott.

Védelmi rendszere. Nyugati részét csaknem függőleges mészkő szikla teszi megközelíthetetlenné. Délen a hegygerinc fokozatosan halad felfelé. Innen a várat könnyen lehetett megközelíteni. Ezért mintegy 3 m mély, mesterségesen kialakított árokkal nehezítették meg a feljutást. Az árok mélysége keleti irányban fokozatosan csökken, mivel ezen a részen a hegyoldal meredekebbé válik, s így természetes védelmet nyújt. Északra a gerincet lemetszették, s így egy kb. 5 m-es, csaknem függőleges falat képeztek ki (38. kép).

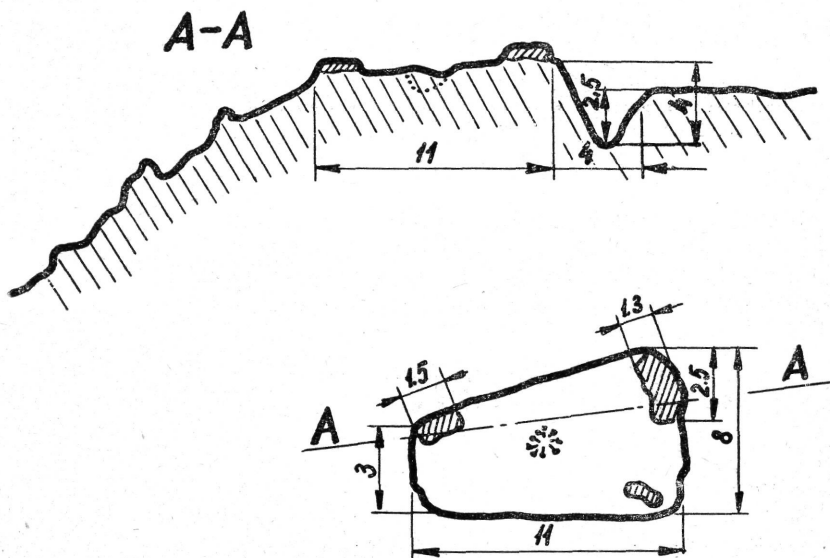
Lakosság elbeszélése. Az upponyi lakosok egyöntetűen vallják, hogy a várból alagút vezet a dédesi várhoz. 1963-ban, amikor az upponyi völgy barlangjaiban őslénytani kutatást folytattak, a több hétig itt táborozó kutatók állítólag többször próbaásást folytattak a földvárban.

Uppony — Dédvár

Fekvése. Upponytól nyugatra 1 km-re a szűk upponyi sziklaszoros után, meredeken emelkedik a várhegy, mint a *Fekete-hegy* legnyugatibb nyúlványa, mely csaknem elzárja a völgyet. Régebben közvetlen alatta folyt az *Upponyi-patak* és mellette az uppony—dédesi országút. Most a *Lázbérci víztároló* nyugati ága veszi körül.

93. kép. Dedevári falmaradvány

40. kép. Dedevár metszete és területe

A keskeny hegyvonulat északi és déli oldala igen meredek a vár alatti részen, de keleti irányban mindkét oldalon fokozatosan kiszélesedik és lankásodik. A nyugati vége élesen végződik és fokozatosan ereszkedik alá a völgybe, de helyenként egy-egy függőleges mészkőszikla nehezíti meg a feljutást. A hegyvonulat kristályos mészkőből áll és sok helyen növényi és földtakaró nélkül tör elő fehér sziklaként. Egyébként mindenütt sűrű bokrok és tölgy-, bükkerdő borítja. A vár előtti éles gerincen egy fenyőfoltot látni.

A vár területe. A vár a gerinc nyugati végén, igen kis területen feküdt.

Háromszög alapú, csúcsával nyugatra néz. A nyugati csúcsrésznél 3 m szélességben lekerekítve, a keleti oldal, a háromszög alapja 8 m. A kettő közötti távolság 11 m. Az egész vár alapterülete alig 60 m². Inkább egy kőből épített és megerősített őrtorony lehetett.

Északnyugati oldalán, a csúcshoz közel, egy 1,5 m hosszú, 0,5 m széles, 0,6 m magas falmaradvány. A keleti oldalán az északi saroktól indulva, egy 2,5 m hosszú, 1,3 m vastag és 0,9 m magas falmaradvány erősen megrongált állapotban, megbontva áll még (39. kép). Ugyancsak a keleti oldalon, a déli sarok mentén kutatás nyomai látszanak, s itt a megbontáskor egy kisebb faldarab került elő (40. kép). A falakat kristályos mészkőből rakták, melyet feltehetően a helyszínen bányásztak ki. Igen jó minőségű habarcsot használtak, benne folyami kavics látható.

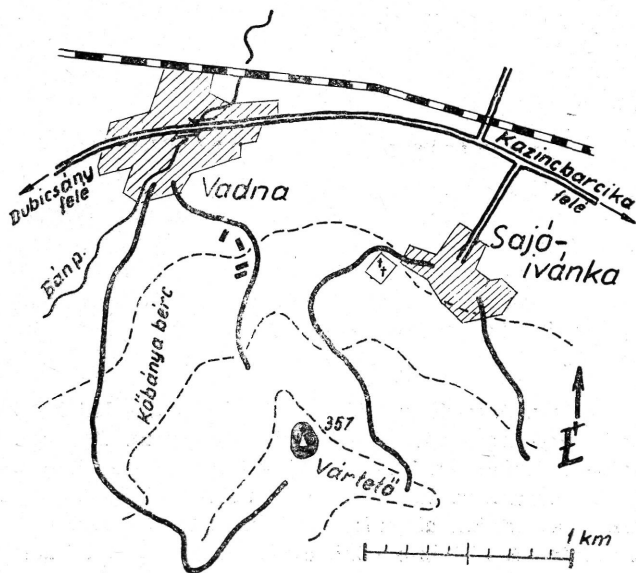
A vár közepe dobantásra kongó hangot ad. Itt ásásból, kutatásból származó bemélyedés látható. Egyébként a vár körül sok helyen nagymértékű ásás, kutatás nyomai figyelhetők meg. Ilyen van a déli oldalon, a várszíntől mintegy 1,5 m mélységben. A várárok északi részén a fal irányában kibontották a talajt az alapot képező szikláig. A várárok déli részén nemrég (1965) közel egy méter mélységű kutatóárkot ástak, s az omladék szelvénye szabadon látható.

Védelmi rendszere. A meredek hegyoldal és a sziklafal miatt három oldalról igen nehezen közelíthető meg. Ez biztos védelmet nyújthatott. Keleti, északkeleti irányban azonban csaknem vízszintes nyereggel, és fokozatosan szélesedve összefüggött a Fekete-heggyel. Itt a gerincet egy árokkal átvágták. A déli, lankásabb oldalon az árok mélyebben lenyúlik a hegyoldalba.

A vár területéről a szűk völgyet mindkét irányban megfigyelés alatt lehetett tartani.

Vadna — Vadnai vár

Fényes Elek így ír a várról: „A régi, híres vadnai vár maradvékai a falu feletti, nagy hegy csúcsán látszanak, szép faragott köveiből épült a faluban a bánpataki nagy kőhíd. Vadna és Galgócz várát 1457—58-ban kezdték építeni Valgatha és Komoróczki.⁷⁶ Luppá P. szerint is 1457-ben építették

41. kép. A vadnai vár fekvése

a husziták a várat.⁷⁷ Pesty Frigyes⁷⁸ és Csánki Dezső⁷⁹ munkájában is találkozunk a vár nevével.

Gömör vármegye történetében már többet olvashatunk róla. A kazai Kakasok, Giskrával szövetségbe, az Ulászló-párti Putnok ellen fordultak, miközben felépítették a vadnai várat.⁸⁰ Borovszky Samu így ír róla: „1457-ben Komorovszky és Valgata elfoglalják Galgócot és Vadnát, hol kőből épített rablóvárat emeltek maguknak., Mátyás királynak, alig, hogy a trónt elfoglalta, első dolga volt a cseh rablók hatalmát megtörni. Rozgonyi Sebestyént küldte, hogy a vármegye bandériumával a huszita erőseget foglalja el és rombolja le. 1458-ban rövid idő alatt be is vette. Valgátát elfogta és rabláncon Budára kísérte.⁸¹

Könyöki József pusztult várnak mondja.⁸² Klein Gáspár arról értesít, hogy Vadna határában huszita földvár nyomai látszanak.⁸³ Gerő László az alapfalakkal rendelkező várak között sorolja fel.⁸⁴ Az alapfalak a föld alatt vannak és mesterséges árok veszi körül. Középen falazott ciszterna nyomai láthatók. A csehek építették.⁸⁵

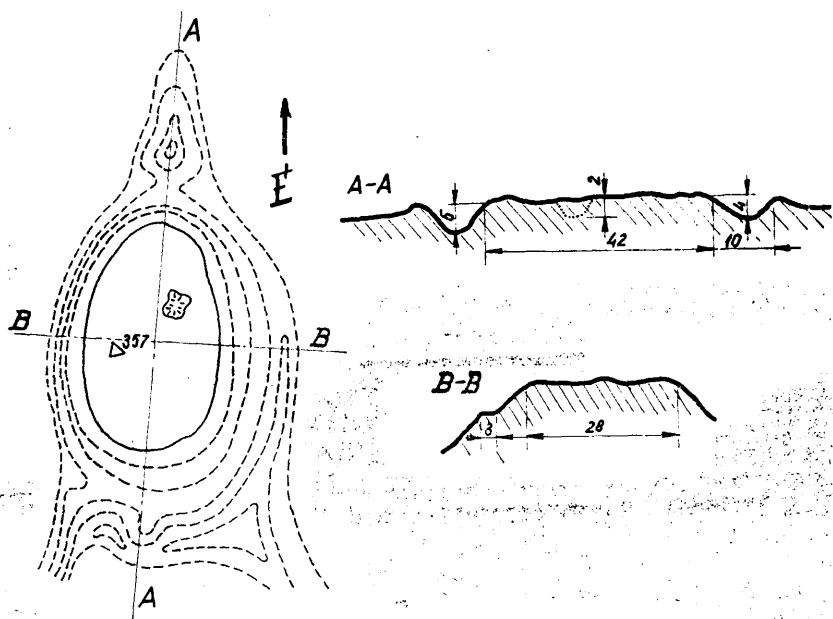
Fekvése. A keleti irányban fokozatosan szélesedő Sajó-völgyében, Vadnánál torkollik be a Bán-patak völgye, déli irányból. A derékszöget bezáró völgy déli oldalát közel 300 m magasságú hegyvonulat zárja le. Vadnától délkeleti irányban 2 km-re, Sajóivánkától délnyugati irányban,

1 km-re a Sajó-völgyet szegélyező hegyvonulat Vadna fölött meredeken megtörik. A legnyugatibb részén találjuk a 357 m magasságú Vártetőt.

A legkönnyebben megközelíthető és legközelebb is van Sajóivánka községtől. Ezért mondják is *Ivánkai várnak*. A sajóivánkai temető déli oldalán, a szőlőkhöz vezető földúton könnyedén feljutunk a gerincre. Az idevezető utat régi idők óta használják. Bizonyítja a mélyen bevágódott útvonal. A Vártető északi, Sajóra néző oldala tölgyerdővel borított. A lankásabb részén szőlő és gyümölcsös van (41. kép).

A hegyvonulat nyugati, Vadnára néző, *Kőbánya-bércnek* nevezett oldala lankásan ereszkedik le a Bán-völgyébe. Részben tölgyerdő borítja, részben legelőnek használják. A vár felé vezető út oldalában pincésort látni. A Vár-tető gerincén meredeken áll ki az alapkőzet, a sötétszürke és vöröses vulkáni breccsa. Ilyen szírtén építették meg a két község határán a várat.

A vár területe. A várhely tojásdad alakú. Észak—déli hossz tengelye kb. 42 m, kelet—nyugati rövidebb tengelye kb. 28 m. Területét bokrok, fák nőttek be. Felszíne sík. Falmaradványokat vagy annak nyomát nem látni. A középrészen 2 m átmérőjű és 2,2 m mélységű gödröt vájtak ki, melynek falán az eredeti alapkőzetet jól meg lehet figyelni. Ott téglafalazást nem látni. A várkúp oldalában több helyen ásás, kutatás nyomait látni. A vár csúcsáról nagy távolságban végigtekinthető a Sajó völgye mind-

42. kép. A vár területe és metszete

két irányba. Sajószentpéterig és Bánrévéig is ellátni, de a Bán völgyében is messze végigkísérhető az útvonal. Jól lehet látni a velezdi, galgóci, mercei várhegyeket is.

Védelmi rendszere. A várkúp védelmét szolgáló árokrendszer igen jól látható. A nyugati részen a várhegy nagyon meredeken ereszkedik alá. Itt erődítésre nem volt szükség. Északi végén a hegytető lankás gerincben végződik. Ezt a vártetőtől 5 m mélységben egy árokkal vágták át, s a külső oldalon egy fél méter magas sáncot képeztek ki. Az északkeleti oldal szintén meredekebb. Itt az előbbi árok egy 3 m-es padkává alakul át, majd a keleti oldalon e padka ismét átmegy egy árokba. Ez az árok kb. 10 m szélességben és 4—5 m mélységben a déli, igen lankás oldalt választja el. Ezen a déli oldalon az ároknak egy 3 m széles és kb. 5 m hosszú benyúlása van (42. kép).

A lakosság elbeszélése. A környékeliek egyöntetűen azt vallják, hogy a vár alatt alagútrendszer van. Egyesek azt is állítják, hogy össze van kötve a velezdi várral. Agócs István⁸⁶ elmondotta, hogy amikor a sajóivánkai oldalon a szénbányát megnyitották, az egyik tárnában rá is akadtak a várba vezető, rókalyuktól nagyobb méretű alagútra. Ugyanilyen alagutat látott és bele is mászott gyermekkorában a *Kőbánya-bérc* aljában a nagybarcai határban. Szabon Antal ezt azzal egészíti ki, hogy maga is bányász volt, s jól emlékszik, amikor az 1920-as évek elején a szénfalban egy kb. 50 cm átmérőjű alagutat találtak. Vagy 10 métert be is kúszott, de be volt omolva. Szabon József a Valincs mögötti hegykúp nyugati oldalán látott egy beomlott alagutat gyermekkorában. Édesapja azt is mesélte, hogy olyan alagutat is találtak, amelyiknek a fala ki volt tapasztva, helyenként meg tapasztással el volt reteszelve. A vadnai várat és a husziták elleni harcot *Jósika Miklós* A csehek Magyarországon c. regényében dolgozta fel.

II. VÁRHELYEK, VÁRNEVEK

Borsodnádásd — Bagolyvár

A földrajzi nevek gyűjtése közben találtam a nevet, mely nem erődítésre utal, hanem egy mély völgyvel átvágott erdőrészt jelöl, ahol baglyok tanyáznak.

Bükkmogyorósd — Kasztonvár

A községtől délnyugatra, kb. 2 km-re a *Csigás-puszt*a feletti, 419 m magasra emelkedő hegycsúcsot nevezik Kasztonvárnak. Földrajzi nevek gyűjtése közben a helyi lakosok nevezték meg így a területet, megjegyezve, hogy a Bélapátfalvára átvezető régi földutat őrizték itt. A Bükk turista-térképén is jelölve van.

Helyszíni bejáráskor (1966) erődítés nyomait nem találtam a fákkal benőtt területen.

Bükkmogyorósd — Salamonvár

A községtől délre, kb. 3 km-re, a *Csurgó-forrás* után, a *Farkas-völgy* fölött emelkedő lankás dombot nevezi így a lakosság. Erődítés nyomát nem találtam. A Bükk turistatérképe is jelöli. Alatta vezetett el a régi szilvás-váradí földút.

Csokvaomány — Dezsővár

A nekézseny-sátai vasútállomás fölött, a községtől keletre elhúzódo *Liba-hegy* utolsó gerincét nevezték a földrajzi nevek gyűjtésekor *Dezső-várnak*. Régebben szántóföld volt, most bokrokkal benőtt terület, egy részen homokbányát nyitottak, s így a talaj rétegződését is jól megfigyelhettem.

A helyszín többszöri bejárásakor (1966) sem erődítés nyomait, sem talajelszíneződést nem találtam.

Domaháza — Filekvár

A községtől délre a *Hangony-patak* mentén, a *Benedek-völgy* és a *Szélesimola-völgy* között emelkedik a *Vízálló-hegy*. Ennek keleti gerincét

a 370 és 394 m magas kúp közötti részt *Filekvár-hegyének*, míg a 394 méteres kúpot *Filekvár-magosának* nevezik.

A helyszín bejárásakor (1969) sem talajelszíneződést, sem erődítés nyomait nem találtam. Mindössze a csúcs peremétől keletre, kb. 50 m-re egy 50—70 cm mélységű árok vágja át a gerincet. Nevét az 1924-ben helyesbített, 25 000-es katonai térképen találtam, de a község lakói, mint erdőrésznevet ma is használják. A várral kapcsolatosan semmit nem tudtak mondani.

Hangony — Pogányvár

A községtől északnyugatra, közvetlenül a csehszlovák határon levő, 390 m-es magaslattal nevezik így.

Gömör vármegye községeinek leírásánál, mint *Harmac* határában levő várhelyet említik.⁸⁷ *Korózs István* szerint még lehet látni a sáncok helyét.⁸⁸ A helyszín bejárásakor (1965) azonban semmilyen erődítés nyomait nem találtam. Ma is él a szájhagyomány a Pogányvárban elásott kincsekről.⁸⁹

Járdánháza — Csontvár

Pesty Frigyes a járdánházi helységnevek között említi. A község idős emberei nem ismerik, s nem is használják a földrajzi nevek között. Szerinte némi nyomain látszanak egy kicsi sáncnak. A dűlőnevek felsorolásából arra következtettek, hogy a *Pap-hegy* alatti *Pados* területén lehetett. E területen szántás közben gyakran még most is téglatörmelékvet vet ki az eke. Régebben csontokat is fordított ki. A községben úgy tartják, hogy ott valaha kápolna és temető volt.

Kissikátor — Várhegy

Kissikátortól délre 4 km-re, a *Macskás tanyától* délnyugatra, a *Vizes-völgy-hegyese* északi nyúlványán fekszik a *Várhegy*. Az igen meredek hegykúp tetején egy, kb. 80 m hosszú és 5—6 m széles sík terület van. Nevét az 1924-ben részben helyesbített, 25 000-es katonai térképen találtam meg, de a község lakói, mint erdőrésznevet ma is használják.

A helyszín bejárásakor (1967) védelmi rendszer kiépítésének és talajelszíneződésnek semmi nyomát nem találtam. Előző évben vágta ki az erdőt a területén, s így jól áttekinthettem. Egyik adatközlőm elmondotta, hogy édesapja, aki 106 éves korában halt meg, sokat mesélt neki a sikátori várról. Szerinte a várhegyben üregek, alagutak vannak. A török időben ide menekült a lakosság.⁹⁰

Kissikátor — Singvára

A földrajzi nevek gyűjtése közben (1966) a helyi lakosok nevezték így a *Romocska-tető* alatti szántóföldet, mely a *Cinegés-pusztáig* tart. A név eredetére magyarázatot adni nem tudtak. A *Romocska-tetőn* régen volt egy rombadőlt, kisebb épület.

Nagybarca — Földvár

Fényes Elek a falu feletti régi várkastély romjait említi.⁹¹ *Borovszky Samu* azt állítja, hogy szláv földvár nyomai találhatók a faluban.⁹² *Gerő László* Nagybarcát olyan várak között sorolja fel, ahol alapfalak maradtak meg.⁹³ Másik munkájában azt állítja, hogy egy praehistorikus földvár részben még ma is áll.⁹⁴

Ezek ismeretében indultam el 1969-ben, hogy a földvár vagy várkastély nyomára akadjak. Az adatközlők⁹⁵ szerint, a falutól északnyugatra, közvetlenül a kertek mögött emelkedő 280 m magas *Szeles-hegyen* volt valamikor egy földvár. Régen a völgy aljában egy borospince ásása közben egy alagutat találtak, mely a hegy belseje felé vezetett, egy szakaszán lépcső is haladt felfelé. Be volt omolva, s így nem lehetett tovább menni benne.

A helyszín bejárásakor semmilyen erősítés vagy talajelszíneződés nyomait nem találom, a nagy részben szőlővel beültetett hegyen.

Ózd — Vasvár

Vasvár névvel *Sasvár* alakban, először a Váradi Regestrumban találkozzunk (*castrum Sasvar*) az 1220-as évből⁹⁶ 1220 után nem szerepel többet a fennmaradt oklevelekben.⁹⁷ *Klein Gáspár* szerint a földvárat a tatárok pusztították el.⁹⁸

Ózd II. kerületében a *Cipó-völgy* és a *Kőlápa* közötti, 269 m-es hegyet Vasvárnak nevezik ma is. Alatta napjainkig *Vasvár-pusztá*nak nevezett lakott területet, a városfejlesztés során 1970–71-ben elbontották és a városközpontot építették ki a területén.

A terület többszöri bejárása és az építés alatti földmunkák során sem találtam erősítésre utaló nyomokat.

Putnok — Zsidóvár

Putnoktól északra, a *Szörnyű-völgy* keleti oldalán levő, meredek oldalú hegycsúcsot ma *Nagykőnek* hívják. Régebben *Zsidóvárnak* nevezték.

Adatközlőm elmondja, hogy az 1940-es években több társával járt ott. Egy sziklalapot, melyen betűvések voltak, a mélybe gurítottak. Előtte ismeretlen betűk voltak a kőbe vésvé. A haraszt alatt falnyomokat és egy

árok nyomát is látott. Nagypjától tudja, aki mint pásztor gyakran járt ott, hogy a hegyben üregek is voltak.⁹⁹

Helyszíni szemlém alkalmával (1967) a helyet nem tudtam megtalálni.

Sajóivánka — Földvár

A földrajzi nevek gyűjtése közben, a községbeli adatközlők mondták a nevet és jelölték meg a helyét, mely a Sajótól csaknem körbezárt kaszáló. A területen semmilyen erődítésre mutató nyomot nem találtam.

Sajómercse — Kakasvár

A Nagy- és Kis-Őrhegy keleti, Sajómercsére néző szőlővel és gyümölcsőssel betelepített hegyoldalt nevezi a község Kakasvárnak. A név eredetét nem ismerik. 1967-ben, a földrajzi nevek gyűjtése közben nevezték meg így az erődítési nyom nélküli területet.

Susa — Tücsökvár

A földrajzi nevek gyűjtésekor a községtől keletre levő hegycsúcsot jelölték így. A fűvel benőtt legelőterületen erődítésnek semmi nyomát nem találtam.

Szentsimon — Földvár — Bokortvány-tető

A községtől keletre, a Kertmegi-dűlő fölötti magaslatok közül a legkeletibb, 285 m-es csúcsot nevezik Bokortvány-tetőnek. A földrajzi nevek gyűjtése közben a helyi lakosok hívták fel rá a figyelmemet. 1969-ben kerestem fel. Déli oldala mezőgazdasági művelés alatt áll, északi oldala bokrokkal benőtt. A tetőn a szántásban 2 db, vízszintesen vonalkázott, korongon készített edénydarabot találtam. Adatközlőm elmondotta, hogy a terület valamikor az édesapjáé volt, aki szántás közben tégladarabokat is talált ott. Ő mondta, hogy ott vár volt.¹⁰⁰

Uppony — Kisvár

A községtől délre a Felső-völgyben, a Csernely-patak jobb partján meredeken emelkedik ki a Kőbánya utáni hegygerinc. Ezt a nyúlványt hívják Kisvárnak. A helyszín bejárásakor (1967) erődítés nyomait nem találtam, a talaj egy részen erősen elszíneződött.

Uraj — Farkasvár

A földrajzi nevek gyűjtésekor a helyi adatközlők nevezték így a *Buja-völgy* déli oldalán, a *Remete-gerinc* alatti két kisebb kiemelkedő magaslatot. A dombtetőn és közvetlen környékén erődítés nyomait nem találtam (1969). A völgy aljában, a *Buja-árnyékának* nevezett részen, közel a forrás-hoz, erős elszíneződést mutat a kukoricaföld talaja, s benne néhány égetett agyagdarabot találtam.¹⁰¹

Vadna — Vasvár

A községtől délkeletre a *Kőbánya-bérc* alatt, *Valincs* és *Hársas* közötti területet nevezték így a földrajzi nevek gyűjtése közben a helyi lakosok.

Többszöri helyszíni bejáráskor sem találtam erődítés nyomaira. Az adatközlők sem tudtak ilyenről. A megjelölt területen azonban ősi vas-olvasztásból származó, nagy mennyiségű salakot találtam.

III. ŐRHEGYEK, ŐRHELYEK

A földrajzi nevek gyűjtése közben több község határában találtam *Őrhegy*, *Őrbérc*, *Őrfa*, *Vidékleső* és *Strázsahegy* elnevezéseket. Érdeklődésemre az adatközlőktől minden esetben azt a választ kaptam, hogy valamikor onnan figyelték a völgyet, a völgyben vezető utat, nem közeledik-e ellenség. Egyesek a tatárjárás, mások a törökök idejére tették a falu ilyen őrzését. Ha közeledő ellenséget észleltek, azonnal riasztották a falu lakosságát, mire azok kimenekültek a közeli erdőkbe. Ott megbújtak a jól elrejtett üregekben, barlangokban. Borsodszentgyörgyön, Borsodnádason, Sajómercsén és Susán állították, hogy ma is megvannak ezek az üregek. A második világháború alatt ezekbe bújtak meg a katonai szolgálatból megszökött katonák és leventék, de a bombázások idejében a lakosság egy része is.

Az *Őrhegyeket* is felkerestem és bejártam a közvetlen környékét. A falu határában egy-egy kiemelkedő hegycsúcs vagy hegyvonulat kiemelkedő részét különböztetik így meg. Amelyiken erdő nem akadályozta a kilátást, jól szemmel lehet tartani a távoli útvonalakat, völgyeket, de a falut is látni. Mondták, hogy az erdős részen egy-egy kimagasló fa tetején alakítottak ki megfigyelő helyet.

Átvizsgálva a hegycsúcsokat és a közvetlen környékét, tárgyi leleteket vagy talajszíneződést egyik helyen sem találtam.

Alsószuha — Őrhegy

A községtől keletre, 1,5 km-re levő 320 m-es, erdővel borított magaslatot nevezik így, honnan megfigyelés alatt lehetett tartani a *Szuha-völgyét* és a *Kelecsényi-völgyet* is.

Bánhorváti — Őrhegy

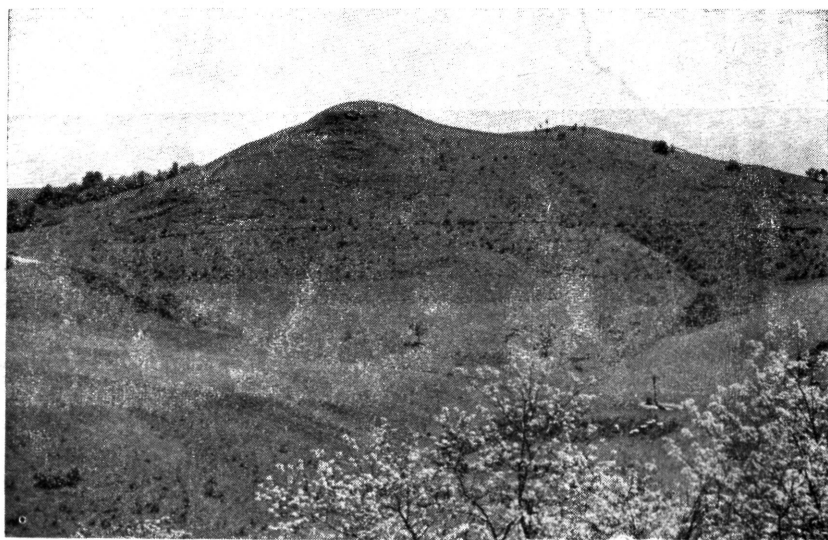
Bánfalva községrésztől délkeletre 1 km-re, erdővel fedett, 353 m-es, kúp alakú hegy. A *Bán-völgye* mindkét irányban nagy távolságban megfigyelhető innen.

Borsodbóta — Őrhegy

Borsodbóta és Sáta határán, Borsodbótától délnyugatra 1,2 km-re, meredeken kiemelkedő, 401 m-es kúp alakú hegy. Magasan kiemelkedik a környező hegyekből, s így még a Sajón túli hegyvidék is jól látható innen. Legelőként hasznosítják (43. kép).

Borsodszentgyörgy — Őrhegy

Közvetlenül a falu felett, északra kiemelkedő hegy. Aljában temető van.

43. kép. A borsodbótai Órhegy

Hangony — Örbérc

A községtől 6 km-re északra, a Birinyi-völgy végén, a Csehszlovák határt képező, 385 m-es magaslát. Erdővel fedett terület, honnan a *Rima* és *Gortva-völgye* nagy távolságban végigtekinthető.

Jákfalva — Órfa-tető

A községtől 2,2 km-re északkeletre levő, erdővel borított, 314 m-es magaslát.

Kelemér — Órhegy

4 km-re délnyugatra a községtől, a *Széki-pusztá* fölötti *Bekeny-hegy* nyugati nyúlványa. A Csehszlovák határt képező, erdővel fedett, 313 m-es magaslát. A Sajó völgyében levő Szentkirályi környéke és a Keleméri-völgy is jól megfigyelhető innen.

Királd — Órhegy

A községtől keletre húzódó, erdővel fedett hegyvonulat kiemelkedő része.

Nekézseny — Strázsa-hegy

Közvetlen a község szélén, északi irányban húzódó hegyvonulat, melyről mind a Csernely felé, mind a Tapolcsány felé vezető völgyet és utat figyelemmel lehet tartani.

Putnok — Órhegy

A községtől északnyugatra levő magaslat. *Ila Bálint* a Nagyzabláti levéltár alapján említi 1758-as keltezéssel. Ma e földrajzi nevet Putnokon nem ismerik, nem használják.

Sajógalgóc — Vidékleső

Északnyugatra 3 km-re a községtől, a hegyvonulat 354 m-es magaslata. Erdő fedi. *Pesty Frigyes* 1864-ben gyűjtött Helységnévtárában ezzel a megjegyzéssel találjuk: „Hajdan az ellenséget onnan lesték ki, megtámadásra”.

Sajómercse — Nagy- és Kis-Órhegy

A községtől nyugatra 1 km-re húzódó hegyvonulat két, egymáshoz közel levő, kiemelkedő magaslata. Erdő fedi. A *Mercsei-völgy* mindkét irányban áttekinthető róluk.

Uppony — Órhegy

A Borsodbótára vezető út mellett, a községtől északnyugati irányban 800 méterre. Mezőgazdasági művelés alatt áll.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Ózdi járás Borsod-Abaúj-Zemplén megye nyugati részén terül el. Északkeleti részét Csehszlovákia határolja. Területe két történelmi vármegyéből, Gömör és Borsod megyéből alakult.

A járás egész területe hegyes, dombos vidék. Csak a folyók, patakok völgyében találni kevés sík területet. A nyugatról keleti irányba folyó Sajó két részre bontja a járást. Az északi rész, kb. a járás egyharmada, régebben putnoki székhellyel külön járást alkotott. E terület a *Cserehát-hegyvidék* legnyugatibb vonulata. A Sajótól délre levő terület pedig a Bükk előhegye. A déli részét Ó-Bükknek is nevezik. A Sajó völgyét délről meredek oldalú hegyvonulat zárja le. Az északi oldal lankásabban megy át a hegyvidékbe. A meredek hegycsúcsok, a keskeny, éles gerincvonulatok végződésesei igen alkalmasak voltak erősítés, vár építésére. Ilyenben bővelkedik járásunk területe, s ezt jól fel is használták.

A várak jelentős részét a Sajó völgyét szegélyező hegyvonulaton találjuk, s ezek mintegy lezárják az északi hegyvidéket. Azonnal feltűnik, hogy a déli szegélyen egész láncolata épült ki a váraknak, így a birinyi, sajónémeti, velezdi, vadnai várak. A folyó völgyének északi oldalát határoló peremvonulaton pedig csak a galgócit és a völgyben a putnoki várat találjuk.

A többi vár a járás területén szétszórtnan helyezkedik el. Többségük a völgyekben vezető útvonalak mentén. A Sajótól északra levő területen egy ilyet, a Zsuponyó-völgyben levő Kakasvárat találjuk. A másik vár a keleméri Mohosvár, utaktól távolabb, a hegyek között fekszik.

A Sajótól délre levő területen aránytalanul több várat találunk. Az útvonalakat, völgyeket lezárók mellett két olyan van, mely a vidéket uraló hegycsúcson, a hegyek között fekszik. Ilyen a Vajdavár és a Vörösvár.

Váraink egy kisebb részét a köznép *földvárnak* nevezi. Ezek között két olyat találtam, melyek bizonyíthatóan kővárak voltak. Ezek a bánhorváti és az upponyi földvárak.

A rendelkezésemre álló szakirodalomból és a helyi lakosság hagyományai alapján az látszik valószínűnek, hogy a területünkön levő várak huszita várak voltak, azokat ők építették, kivéve a dédesi, putnoki és arlói várakat. A régészeti feltárás fogja bebizonyítani azt, hogy e várak korábban megvoltak-e és azt felhasználva erősítették meg a husziták, vagy valóban ők építették-e ki ott az erősségüket.

Mindössze két hellyel kapcsolatosan értesültem olyan leletről, mely azt látszik bizonyítani, hogy ott már korábban is volt telep vagy erősség.

Egyik a keleméri Mohosvár. *Faggyas István*, aki korábban keleméri lakos volt, azt állítja, hogy 1968-ban a megbontott omladékok között a középkort megelőző korokból származó edénytöredékeket talált, de az összekeveredett több, egyéb helyről származó edénytöredékkel, s így nem tudja különválasztani, s átadni. Egyébként a Mohosvár egyike a legnagyobb földmunkával körülárkolt várunknak a járás területén. Tőle csak a sajónémeti földvár igényelt nagyobb munkát. A halmok alatt levő falmaradványok mennyisége és méretei is nagyobb terjedelmű építésre mutatnak. Felmerült bennem az a vélemény, hogy a viszonylag rövid itt-tartózkodásuk alatt (1443—1458-ig) volt-e idejük, s erejük ilyen hatalmas erődítést kiépíteni.¹⁰² Ha összehasonlítjuk a biztosabban a husziták által épített vagy megerősített várakkal, így a velezdi, mercei, vadnai vagy a zsuponyó-völgyi várral, megállapíthatjuk, hogy azok lényegesen kisebbek, kevésbé megerősített várak voltak, s falmaradványok alig maradtak. Ez is arra enged következtetni, hogy ott már egy korábbi erődítés lehetett, s azt elfoglalva, felújították a husziták.

A másik az upponyi Dedevár, ahonnan egy régebbi korból származó leletanyagról értesültem. Egy upponyi szakmunkás (nevének feljegyzése elkallódott) a helyszín bejárásakor állította, hogy a vár területén egy bronz baltát talált a háború alatti években. A leírása alapján tokos baltának vélem. Nemcsak e két várnál jut az ember arra a megfontolásra, hogy egy korábbi vár maradványaira épülhetett a husziták erőssége. A sajónémeti, vadnai, velezdi váraknál is felmerül ennek a gondolata.

Váraink többségében találni kőfalmaradványokat. Feltűnő az, hogy azok a talajszintig elpusztultak. Csak egy, a dédesi vár területén találni jelentősebb falmaradványokat. Mindössze csak két várunk maradt meg a török harcokig, a dédesi és a putnoki. A többit a husziták elleni harcok során vagy annak elfoglalása után rombolták le. Több várnál csak az árok- és sáncrendszer bizonyítja az erődítést. Ilyen a Vajdavár, Vörösvár, Kakasvár, sajónémeti földvár és az arlói vár.

A dédesi és bánhorváti várat kivéve, kisebb-nagyobb árokrendszer tette megközelíthetetlené azt. Különösen figyelemre méltó a sajónémeti földvár bonyolult árok- és sáncrendszere, de jól kiépített árok vette körül a keleméri, vadnai, galgóci várakat is. A lakott helytől távoli erdőségben levő Vörösvárnál árokrendszert nem találtam. A Vajdavárnál is csak egész csekély lemetzés utalt a megerősítésére.

A birinyi várat kivéve, az adatközlők minden várnál beszéltek alagútrendszerről. A községek lakói határozottan állítják, hogy a várak alatt alagút van, s minden községben a várral kapcsolatos kincsmondákról hallottam. Kétféle alagútrendszerről értesítenek. Egyik a közeli, szomszédos várral összekötő alagút. Ilyen a Galgócot Vadnával és Upponyt Dédessel összekötő, vár alatti alagút. Mindkettő elképzelhetetlen. Egyik helyen a Sajó árvizes, vizenyős területe alatti talajviszonyok, másik helyen a nagy távolság és a közetviszonyok zárják ki annak lehetőségét, hogy ott olyan hosszú alagutat építhettek. Másik a vár alatti alagútrendszer,

mely szerint a várhegyben üregeket, termeket képeztek ki, s onnan a várba és hegyoldalba is több kijárat volt.

Külön problémát jelentett a járás területén levő, nagyszámú olyan várelnevezés, ahol a helyszínen semmi nyomot, földmunkát, talajelszíneződést vagy leletet, cserépdarabot nem találtam, mely valamilyen megerősítésre mutatott volna. A területet megvizsgálva megállapítottam, hogy mind alkalmas volt kisebb várépítésre. A földrajzi elhelyezkedést tekintve és az adott környéket, települést figyelembe véve feltehető, hogy rövidebb, hosszabb ideig volt ott egy kisebb jelentőségű, ideiglenes erősség, talán az alatta elvezető fontosabb útvonal vagy a két községet összekötő út ellenőrzése céljából, esetleges közeledő ellenség korai jelzésére vagy éppen arra, hogy az ellenség elől odameneküljenek, húzódnak meg. Járásunk egész területe hódoltsági terület volt. A török gyakran rátört egy-egy falura és prédálta azokat. Több községben hallottam ezzel kapcsolatos mondát. Ez is oka lehet a Sajótól délre levő területen található, sok apróbb várhelynek.

Többször is felkerestem ezeket a helyeket, hogy különböző időszakban vizsgáljam meg a területet. Mivel így sem találtam a helyszínen bizonyító erejű leleteket, részletesen nem írtam le mindössze a hely megjelölésére, ismertetésére törekedtem abban bízva, hogy a későbbi kutatás felfedi, felderíti, miért is jelölik vár helynévvel a területet.

E munkával törekvésem mindössze arra szorítkozott, hogy az elpusztult várak nyomait a helyi ismeretek segítségével felkutassam, annak helyét és mai állapotát leírjam. Tettem ezt azzal a szándékkal, hogy sikerül a figyelmet ráirányítani a rohamosan pusztuló vármaradványainkra, a dédesi, keleméri, upponyi várra, ahol az állagmegóvás mielőbb szükséges lenne.

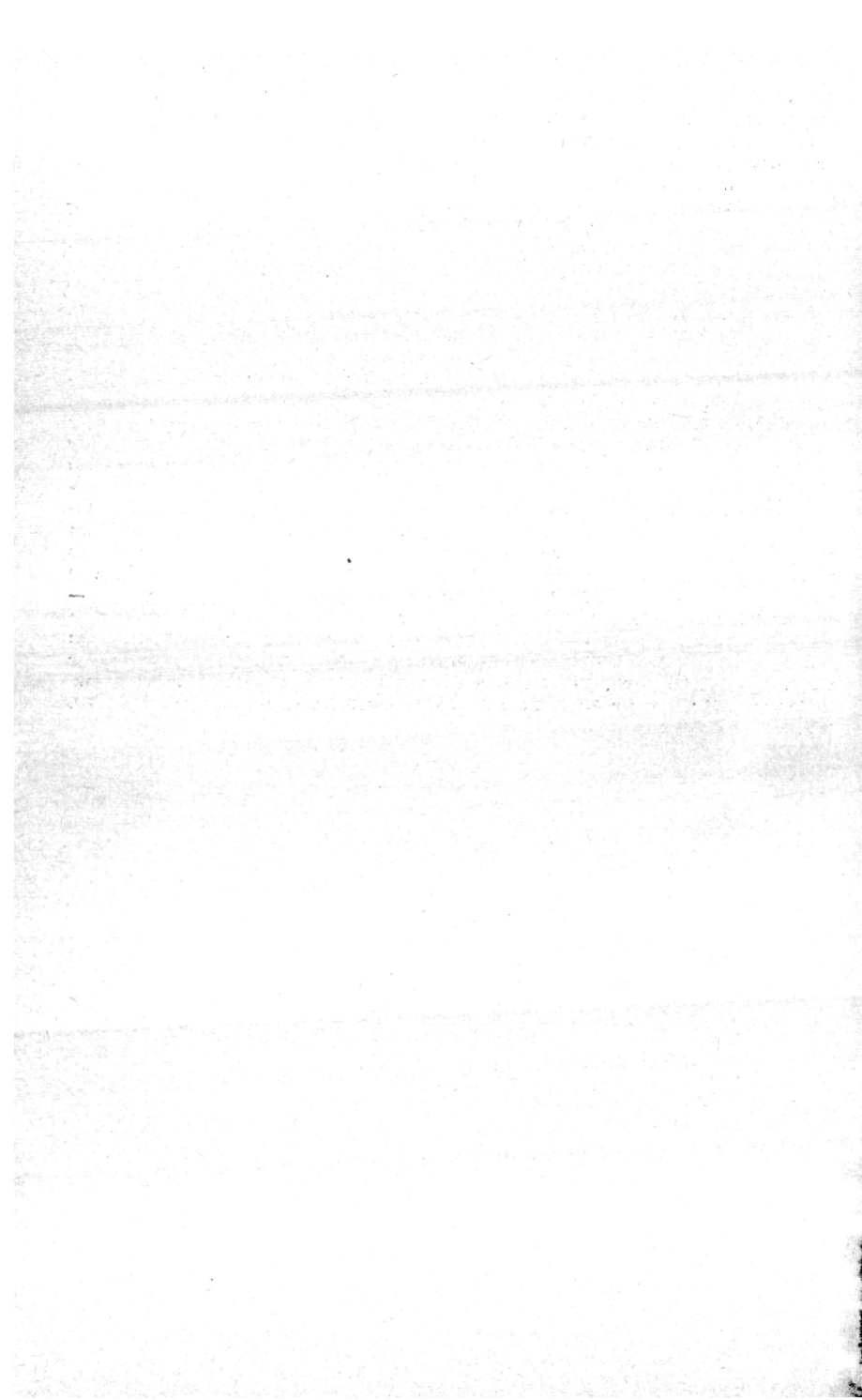
A kutatásaim közben felmerült sok kérdésre, így arra, hogy ki, mikor, miért építette ezeket a várakat, milyen összefüggések, történelmi események fűződnek hozzá stb., csak a feltárás, a tudományos kutatás adja meg majd a választ.

J E G Y Z E T E K

1. **Nováki Gyula:** Földváraink védelme. — Műemlékvédelem, II, 1958. 2. sz. 67—71.
2. **Pesty Frigyes:** Helységnévtár. 1864. Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára. — Fol. Hung. 1—1655.
3. **Borovszky Samu:** Borsod vármegye története. I. Budapest, 1909. 89.
4. **Csépányi Arpád:** Arló—Járdánháza népének élete és szokásai. Kézirat, 1956. 10—11.
5. **Klein Gáspár:** Borsod vármegye és népességének története. — Vármegyei Szociográfiák. V. Borsod vármegye. Budapest, 1939. 9.
6. **Miskolci Herman Ottó Múzeum** leltárában 53.680.1. ltsz. alatt.
7. **Adatközlők:** Id. Pogány Lajos 60 éves (1967. Bánhorváti, Népköztársaság út 27—29.; Jobbágy István 61 éves (1969.) Bánhorváti, Szabadság u. 151.; Agonás István 80 éves (1965.) Özd. I. Egyházvölgy.
8. **Pesty i. m.** 20.
9. **Borovszky i. m.** 7.
10. **Klein i. m.** 16.
11. **Csépányi i. m.** 16.
12. **Gerő László:** Dédes vára. — Vártúrák kalauza. Észak-magyarországi, alföldi várak és vártúra-útvonalak. Budapest, 1969. 163.
13. **Borovszky i. m.** 93.
14. **Borovszky i. m.** 347.
15. **Klein i. m.** 25.
16. **Fényes Elek:** Magyarország geográfiai szótára. I. Pest, 1851. 250.
17. **Könyök József:** A középkori várak. Budapest, 1906. 281.
18. **Genthon István:** Magyarország műemlékei. Budapest, 1951.
19. **Gerő László:** Magyarországi várépítéset. Budapest, 1955. 195.
20. **Gerő László:** Magyar várak. Budapest, 1968. 301.
21. **Pesty i. m.** 112.
22. **Nyári Jenő:** A domaházi halmok. — Archaeológiai Értesítő, IV. 1870. 117—120.
23. **Ferenczi Imre:** Huszita emlékek és a néphagyomány. Műveltség és Hagyomány. V. Szerk.: Gunda Béla. Budapest, 1963. 112.
24. **Adatközlő:** Elek Zimányi Sándor 64 éves (1967.) Domaháza, Dózsa György u. 128.
25. **Adatközlő:** Kovács K. Kálmán 46 éves (1969.) Domaháza. Dózsa György u. 170.
26. **Korózs István:** Hangony monográfiája. Kézirat. 1936. 171.
27. **Magyarország Vármegyéi és Városai.** — Gömör—Kishont Vármegye. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. (A továbbiakban Gömör vm.).
28. **Adatközlő:** Kisgergely Agoston 83 éves (1966.) hangonyi lakos.
29. **A szuhafői ref. egyház 1. sz. jegyzőkönyve.** 235.
30. **Ferenczi i. m.** 113.
31. **Pesty i. m.** 244.
32. **Ila Bálint:** Gömör megye. II. Budapest, 1944. 378.
33. **Adatközlő:** Javora Pál 60 éves (1967.). Özd. Béketelep. Lehel vezér út 13.
34. **Gömör vm. i. m.** 487—491.
35. **Juhász László:** Putnok — Magyar városok monográfiája. Budapest, 1929. 650—651.
36. **Gömör vm. i. m.** 81—82.
37. **Gerő, Várépítéset i. m.** 464.
38. **Könyöki i. m.** 283.
39. **Borovszky i. m.** 348—349.

40. **Balogh Béla:** Putnok múltja s újabb kora 1881-ig. Rimaszombat, 1895. 14—15.
41. Gömör vm. i. m. 488.
42. A szuhafői ref. egyház 1. sz. jegyzőkönyve. 253.
43. **Ila** i. m. 237.
44. **Luppa P.:** Vasárnapi Újság VIII. 1861. 243—244.
45. **Pesty** i. m. 386.
46. **Borovszky** i. m. 70—71.
47. **Klein** i. m. 120.
48. **Csánki Dezső:** Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. Budapest, 1890. 13.
49. **Ferenczi** i. m. 110—112.
50. **Könyöki** i. m. 281.
51. Gömör vm. i. m. 488.
52. **Leszih Andor:** Borsod vármegye műemlékei. — Vármegyei Szociográfiák, V. Borsod vármegye. Budapest, 1939. 146.
53. **Gerő:** Magyar várak i. m. 303.
54. **Gerő:** Vártúrák. i. m. 184.
55. Adatközlő: Lipták Sándor 52 éves, Sajóalgóc. Rákóczi u. 53.
56. Adatközlő: Bartók T. Sándor 57 éves (1969.) Sajómercese, Rákóczi u. 225.
57. **Fényes** i. m. III. 138.
58. **Csánki** i. m. 163.
59. Gömör vm. i. m. 448, 490.
60. **Könyöki** i. m. 281.
61. **Borovszky** i. m. 7.
62. **Borovszky** i. m. 71.
63. **Leszih** i. m. 147.
64. **Gerő:** Vártúrák i. m. 185.
65. **Borovszky** i. m. 19.
66. Adatközlő: Soós József 58 éves (1966) Sajónémeti, ált. isk. igazgató.
67. **Borovszky** i. m. 99.
68. Gömör vm. i. m. 488, 492.
69. **Könyöki** i. m. 283.
70. **Leszih** i. m. 147.
71. **Gerő:** Várépítézet i. m. 438.
72. Adatközlő: Szepesi Daniel 68 éves (1965.) Sajóvelezd, Váraljai lakos.
73. **Könyöki** i. m. 281.
74. **Leszih** i. m. 147.
75. **Klein** i. m. 146.
76. **Fényes** i. m. IV. 251.
77. **Luppa** i. m. 243—244.
78. **Pesty** i. m. 178.
79. **Csánki** i. m. 163.
80. Gömör vm. i. m. 488.
81. **Borovszky** i. m. 70—71.
82. **Könyöki** i. m. 281.
83. **Klein** i. m. 164.
84. **Gerő:** Várépítézet, i. m. 438.
85. **Gerő:** Magyar várak, i. m. 304.
86. Adatközlők: Agonás István 80 éves (1965) Ozd, I. Egyházvölgy; Szabon Antal 72 éves (1939.) Vadna, Kossuth u. 13.; Szabon József 64 éves (1969.) Vadna, Kossuth u. 21.
87. Gömör vm. i. m. 53.
88. **Korózs** i. m. 167—170.
89. Adatközlő: Kisgergely Agoston 83 éves (1966.) hangonyi lakos.
90. Adatközlő: Varga Barna 80 éves (1967.) Borsodszentgyörgy, Parád u. 47.
91. **Fényes** i. m. 91.

92. **Borovszky i. m. 7.**
93. **Gerő:** Várépítészet, i. m. 438.
94. **Gerő:** Magyarországi várak, i. m. 302.
95. Adatközlők: **Csikász Illés** 80 éves (1969.); **Tóth Péter József** 80 éves (1969.) Nagybarca, Kossuth u. 60.
96. **Marjalaki Kiss Lajos:** A Váradi Regstrum néhány kétes helynevének megfejtése. — Magyar Nyelv, XXI. 1925. 47—49.
97. **Marjalaki Kiss Lajos:** Castrum Vasvár. Egy Árpád-kori vár Borsod megyében. — Történelmi és régészeti közlemények, 1962. 13—15.
98. **Klein i. m. 20. 23.**
99. Adatközlő: **Kocsis László** 80 éves (1967.) Kelemér Újtelep.
100. Adatközlő: **Varga Sándor** 74 éves (1969.) Szentsimon, Ságvári u. 33.
101. Adatközlő: **Hangonyi Dezső** 55 éves (1969.) Uraj, Rákóczi u. 53.
102. Gömör vm. i. m. 488, 490. A téma legfontosabb irodalma: **Czobor Béla:** Magyarország középkori várak. Századok, 1877. **Demkó Kálmán:** Felső-magyarországi várak és várbirtokok a XVII. században. Hadtörténelmi Közlemények. 1914.; **Györffy György:** Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza. Budapest, 1963.; **Illésy János:** Várvizsgálatok 1557—58-ban. Hadtörténelmi közlemények. 1897.; **Márton Lajos:** Gömör—Kishont vármegye őstörténete. In.: Gömör—Kishont vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, 1905.; **Pataki Vidor:** A XVI. századi várépítés Magyarországon. 1932.; **Reiszig Ede:** Gömör—Kishont vármegye története. In.: Gömör—Kishont vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, 1905. **Soós Elemér:** A magyarországi várak történelmi fejlődése. Budapest, 1912.; **Sthymmel Samu:** A gömöri várak. — Rozsnyói Híradó. 1873. okt. 5, 12, 19, 26. sz.; **Szegő Pál:** Végváraink szervezete a török betelepедéstől a 15 éves háború kezdetéig. Budapest, 1911.; **Szendrei János:** Borsod megye őstelepei. — Archaeológiai Értesítő. 1884.; **Thallóczy Lajos:** Magyar várak 1437. körül. Arch. Ért. XIV. 1894. 110—114.; **Varju Elemér:** Magyar várak. Budapest, 1939.; **Wagner J.:** A Borsod megyei őserődítményekről. Arch. Ért. XIII. 1879.

BURGEN, BURGENPLÄTZE UND WACHTPLÄTZE IN DER GEGEND UM ÓZD

(Auszug)

Die Fachliteratur und die Monographien über die Burgen gedenken vier oder fünf Burgen, die sich auf dem westlichen Gebiete des Komitats Borsod, im Kreise Ózd befinden. Auch aus diesen kann man ausführlicheren Angaben nicht mehr als über die Burgen zu Putnok und Dédes vorfinden. Die Burgenplätze und Burgleine kleineres Ausmasses, einfacher Ausführung oder jene, die von Bedeutung für das ganze Land unwesentlich, oder aber nur teilweise wesentlich sind, haben der Aufmerksamkeit der Forscher entgehen gelungen. Zusammen mit der Unterlassung der Forschung in der Sache diesen Burgen fanden auch keine gebührenden Massregeln für deren Beschützung, Bewahrung statt.

Diese Festungen von strategischem und geschichtlichem Standpunkte scheinbar geringer Bedeutung haben in diesen Tagen keine oder kaum mehr als keine oberflächlichen Spuren hinter sich gelassen. In vielen Fällen wird ihre Existenz nur durch immer schwerer vorfindlichen Schatzmärchen, Burgensagen gezeigt, oder durch die immermehr in Vergessenheit geratenen alten Flächenbenennungen, erdkundlichen Name gekennzeichnet. Als man solche Burgenplätze an Ort und Stelle besucht, wird man oft überraschende Beweise, siehbare Oberflächenspuren vorfinden können.

Diese Tatsachen haben mich angetrieben, dass ich planmässig die in unserer Gegend vorfindlichen zerstörten Burgen, Burgenplätze und befestigten Plätze erforschen und registrieren soll.

Meine Tätigkeit habe ich mit der Überprüfung der zusammenbrachten geographischen Namen angefangen. Ich habe Benennungen über 36 verschiedenen Burgen, Wachtplätze, Wachtbergen vorgefunden. Dem gleichläufig habe ich die Durchforschung, die Lokalbehörung der Gegend in Angriff genommen. Die bejahrten Bewohner aus den Dörfern haben sich für mich als die einträglichsten Mithelfer gewiesen. Für die Identifizierung des Gebiets musste ich diese und jene Burgenplätze nicht nur ein einzigesmal besuchen. Ich musste mit grösser Umsicht an solchen Stätten handeln, wo ich keine äusserlichen Spuren vorgefunden hatte.

An den Stellen, wo Mauerspuren, ein Graben oder eine Schanze den damaligen Ort von einer Burg verifizierten, konnte ich schneller und weiter vorwärtskommen. In solchen Fällen verursachte die Festsetzung der Abmessungen so wie die Anwendung der Messinstrumente eine

Schwierigkeit für mich. Deswegen kam ich dazu, die Angaben nach der Einschätzung oder nach dem Entfernungsabschreiten zu sammeln. Auf diesem Grunde habe ich die Entwürfe des Legeplanes und des Schittes von den Burgen, dann die Lageskizze der Burgen in Korrelation mit dem nächstliegenden Dorfe oder Siedlung gemacht. Ich habe das wahrnehmbare Verteidigungssystem vor ihr abgezeichnet und ich habe mir die Mühe gemacht, die beziehenden Kenntnisse der Bewohner über die Burg zusammenzubringen.

Das nach solcher Art zusammengebrachte Material wird von mir in drei Teile gruppiert und nach den Gemeindenamen alphabetisch geordnet dargelegt. In dem ersten Teile stelle ich jene Burgen dar, von welchen oberirdische Spuren, Überreste auch zu dieser Zeit zu sehen sind. Dann jene, bei denen ich keine Befestigungsspuren feststellen konnte. Schliesslich führe ich die Wachtstätte auf, ohne eigehenderer Darstellung.

Während meiner Forschungsarbeit habe ich 17 solche Burgen vorgefunden, bei denen auch heute mehr oder weniger Mauerüberreste, Gräben, Schanze wahrnehmbar sind. Von denen gibt es nur eine einzige, d.h. die Burg zu Dédes, bei der sich bedeutende Mauerüberreste erheben (3—4. Abbildungen). Bei einem Teile von den Burgen kann man die sich unter der Erdoberfläche steckenden Mauerzüge unzweideutig beobachten. Dieser Art sind: die Földvár („Erdfeste“) zu Bánhorvát, die Mohosvár („Moosig-burg“) zu Kelemér, die Birinyvár zu Hangony, der Friedhof zu Sajónémeti, die Burg zu Velezd, die Földvár und Dedevár zu Uppony und die Burg zu Vadna. Die originelle Mauer kommen stellenweise zu Vorschein in dem aufgerührten Erdboden, wie z. B. bei den Burgen zu Uppony werden von den dortigen Bewohnern als Erdfestungen in Evidenz gehalten, aber bei beiden sind die kalkmörteligen Mauerbruchteile, Wallstücke zu sehen.

Die zweite Gruppe von den Burgen besteht aus jenen, wo ich trotz sorgfältigstem Forschungseifer keine Mauerbruchteile vorfinden konnte, wo aber denen ein kleiner oder grösser Graben, eine Schanze, eine Abböschung — die ehemalige Existenz einer Festung bezeugen. Unter diesen — mit ihrer Grösse — unterragt die anderen die Erdburg zu Sajónémeti (Abbildung 22/B.), wo ein doppeltes Schanzesystem dem in der Mitte hervorragende Erdkegel umgibt. Kleinere Abböschungen sind auch bei der Veresvár („Rothburg“) zu Domaháza, Vajdavár („Woiwodenburg“) zu Borsodnádásd und bei dem Várhegy („Burgberg“) zu Arló zu erblicken.

Eine Graben- und Schanzenbauform habe ich auch bei meisten, mit Mauerresten vorgesehenen Burgen vorgefunden. Ein tiefer, die ganze Burg umziehender Graben ist wahrnehmbar bei der Mohosvár zu Kelemér (Abbildung 14.). Bei den übrigen Burgen ist hie und da vorfindlich je ein Teil von einem Graben, der die Gebirgskette durchscheidete. Bei der Burg zu Sajóvelezd hatte man die Gebirgskette sogar an zwei Plätzen durchgeschnitten und dann an der äusseren Seite eine Schanze ausgeformt. Und an weiteren Teilen machen unsystematische Vertiefungen und Einsen-

kungen schwer den Verkehr an dem schmalen Gebirgsgrate (24. Abbildung). Bei manchen Burgen hatte man mit der Hilfe von Abschrägungen an der mehr oder weniger sanft absteigenden Hängen schwerer gemacht.

Es war erst an der Stelle der Burg zu Putnok, wo ich keine Oberflächenbeweise vorfinden konnte, denn aus den Überresten der Burg hatte man in dem 19-en Jahrhundert ein Schloss gebaut, und dabei zur Zeit der Gebietsplanung hatte man das Grabensystem verschwinden lassen. Deswegen ist es mir geraten, sie erst mit der Hilfe einer in dem 17-en Jahrhundert verfertigten Abzeichnung darzustellen (5. Abbildung). Sonst auch zu der allgemeinen Kenntnis über vielen Burgen ist es gelungen, dass die Steine von ihnen zu dem Zwecke Kirchen oder gutsherrlichen Schlösser zu bauen verschleppt wurden. So ist es in dem Falle der Burgen zu Kelemér, Hangony, Sajónémeti und Vadna geschehen.

Mit der Ausnahme der Burg zu Putnok, alle diese Burgen wurden auf Bergespitzen oder am Ende hochaufragenden, schmalen Höhenzügen aufgebaut. Deren Mehrzahl befindet sich am Aussenrande des Sajótales. Das von Westen nach Osten sich entlangziehende Tal des Sajó Flusses läuft parallel mit einem niedrigen, von ihm sich am Süden befindenen Gebirgszuge, worauf diese Burgen eine ganze Verkettung bilden, während am Nordgebiete man nur zwei Burgen findet.

Ebendermassen zeigt sich kettenförmig zu sein, die Befestigung des Tales von Bache Bán. Auf den übrigen Gebieten findet man erst hie und da je eine Burg, die von einander in grösser Entfernung liegen. Manche von denen standen weit, tief unter den Bergen, aber auf der das Gebiet beherrschenden Kuppe. Zu solchen sind die Vasvár zu Domaháza, die Vajdavár zu Borsodnádásd oder auch die Mohosvár zu Kelemér einzurechnen.

Nach den Meinungen der Bewohner am Gebiete sollten alle diese Burgen in sich je einen Tunnel gehabt haben. Und deren Niederreissung wird von ihnen dem Könige Matthias imputiert, da sie tschechischen Burgen gewesen waren. Es wird dadurch befestigt, dass in der Nähe von manchen Feldmarkungsbenennungen wie Cseh út (Tschechischer Weg) oder Csehek járása (Tschechenzug) sich vorfinden.

Eingehendere Kenntnisse über diese Burgen könnte man nur durch Ausgrabungen für sich schaffen. Auf deren Grunde könnte man die beziehenden Epoche von ihnen festlegen. Leider anstatt der fachkundigen Freilegung und Ausgrabungsarbeit kommen die Jungen von Dörfern und wühlen herum, machen die unter der Erde wohl konservierten Mauerstücke frei, damit sie umkommen.

In die zweite Gruppe ordnete ich die Stellen ein, wo sogar durch Lokalbehebung oder bedächtlichere Forschung für mich nichts von äusseren Spuren sich vorgab, aber selbst das Gebiet geeignet dafür aussah, dort eine befestigte verteidigungsfähige Stelle leicht aufzubauen, und dabei auch die geograpische Benennung sich dazu bezieht. In derartigen Fällen könnte man mit der Hilfe von fachgemässen Ausgrabungen den Beweis

darüber für sich schaffen, dass die Stelle damals befestigt gewesen wäre. Derartige sind entlag der wichtigeren Weglinien vorzufinden, die die Gemeinden verbinden oder welche in die grösseren Zentralgemeinden laufen. Sie sind heutzutage nicht mehr als kaum gebrauchte Feldwege, Hottetrwege. Hie und da scheinen es einige tiefen Einschneidungen an diesen oder jenen Wegstrecken zu beweisen, dass sie in Vorzeiten sehr lange Zeit hindurch im Gebrauche gewesen waren, und auch die Bevölkerung — an vielen Stellen — verkündet es mit dem Namen *szurdok* („Hohlweg“). Bei diesen strebte ich mich erst daran, ihre Stelle, ihre Lage umzuschreiben, umbegrenzen.

Ich habe die Wachtstellen, Wachtberge ohne Erklärung, ohne Ortsbeschreibung aufgeführt. Manche von ihnen habe ich in Rahmen meiner Flurbesichtigung besucht. Alle sind sich emporragende und über die Gegend herrschende oder über die Täler einen Überblick für sich versichernde Erhöhungen. Sie werden von der Bevölkerung für Beobachtungstellungen gemeint, die in Kriegszeiten tatsächlich in Anspruch genommen waren. Es gibt manche Sagen, die sich an die Tataren und andere von der Mehrheit, die sich an die Türken knüpfen.

Meine Strebung bezielte, dass ich im Besitz der Lokalkenntnissen und weitreichender Bekanntschaft die Spuren der devastierten Burgen ausfindig mache und ihren jetztzeitlichen Zustand mit der Absicht beschreibe, auf die rapid umgehenden Überreste hinlenken. Aber ich tat es auch mit der Hoffnung erfüllt, dass die weiteren Forschungsarbeiten die sich erhebenden Fragen beantworten würden.

LASZLÓ DOBOSY

TARTALOM

Bevezető	5
----------	---

I. Várak

Arló — Várhegy	8
Bánhorváti — Bánfalvai földvár	10
Borsodnádásd — Vajdavár	12
Dédestapolcsány — Dédesi vár	15
Domaháza — Vörösvár	20
Hangony — Birinyi vár	25
Kelemér — Mohosvár	25
Putnok — Putnoki vár	28
Putnok — Kakasvár	30
Sajógalgóc — Galgóci vár	32
Sajómercse — Mercsei vár	34
Sajónémeti — Földvár	36
Sajónémeti — Temető	41
Sajóvelezd — Velezdi vár	42
Uppony — Földvár	44
Uppony — Dedevár	46
Vadna — Vadnai vár	48

II. Várhelyek, várnevek

Borsodnádásd — Bagolyvár	52
Bükkmogyorósd — Kaszton vár	52
Bükkmogyorósd — Salamonvár	52
Csokvaomány — Dezsővár	52
Domaháza — Filekvár	52
Hangony — Pogányvár	53
Járdánháza — Csontvár	53
Kissikátor — Várhegy	53
Kissikátor — Singváralja	54
Nagybarca — Földvár	54
Ózd — Vasvár	54
Putnok — Zsidóvár	54
Sajóivánka — Földvár	55
Sajómercse — Kakasvár	55
Susa — Tücsökvár	55

Szentsimon — Földvár — — — — — — — — — —	55
Uppony — Kisvár — — — — — — — — — —	55
Uraj — Farkasvár — — — — — — — — — —	56
Vadna — Vasvár — — — — — — — — — —	56

III. Órhegyek, őrhelyek

Alsószuha — Órhegy — — — — — — — — — —	57
Bánhorváti — Órhegy — — — — — — — — — —	57
Borsodbóta — Órhegy — — — — — — — — — —	57
Borsodszentgyörgy — Órhegy — — — — — — — — — —	
Hangony — Órbérc — — — — — — — — — —	57
Jákfalva — Órfa-tető — — — — — — — — — —	58
Jákfalva — Órhegy — — — — — — — — — —	58
Kelemér — Órhegy — — — — — — — — — —	58
Nekézseny — Strázsahegy — — — — — — — — — —	58
Putnok — Órhegy — — — — — — — — — —	59
Sajógalgóc — Vidékleső — — — — — — — — — —	59
Sajómercse — Nagy- és Kisórhegy — — — — — — — — — —	59
Uppony — Órhegy — — — — — — — — — —	59
Összefoglalás — — — — — — — — — —	60
Jegyzet — — — — — — — — — —	63
Burgen, Burgenplätze, und Wachtplätze in der Gegend um Ózd (Deutsche Zusammenfassung) — — — — — — — — — —	67

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI
MŰZEUMI IGAZGATÓSÁG — MISKOLC